

Itähantin persoonapronominien sijamuotojen funktioista ja muusta morfologiasta pohjoishantiin verraten¹

I. Johdanto

Tässä tutkimuksessa vertaamme itähantin persoonapronominien hyvin runsaslukuisia sijamuotoja ja niiden käyttöä pohjoishantin paljon niukempaan valikoimaan. Samalla täydennämme joiltakin osin jubilaarimme Ulla-Maijan ansiokkaita obinugrilais-tutkimuksia passiivista, ergatiivista ja suomalais-ugrilaisen kielten pronomineista (Kulonen 1989, 1991 ja 2001). Pääpaino on itähantilla eli Surgutin ja Vahin-Vasjuganin esimerkeillä, jotka olemme pyrkineet yhtenäistämään ja poistamaan tarkkoja foneettisia merkintöjä, mikäli niitä on lähteissä ollut. Myös mahdolliset kyrilliset kirjaimet olemme latinalaistaneet. Viime vuosina on ilmestynyt erittäin laajoja itähantin kielioppeja ja annotoituja tekstikokoelmia, joihin obinugrilaisista kielistä kiinnostuneiden olisi hyvä tutustua. Pohjoishantin osuus tutkimuksessamme on niukempi; siellä samoilla sijamuodoilla on runsaasti funktioita, lisäksi käytössä on paljon postpositioita. Pohjoishantia havainnollistamme pääasiassa Šuryškarin esimerkein, ja tarpeen mukaan on Kazymın, Synjan ja Obdorskin lauseita eroja valaisemassa. Etelähanti jää vain muutamien harvan maininnan varaan, sillä keskitymme vielä puhekielinä eläviin hantin murteisiin ja kirjakieliin, joiden käyttöalueet näkyvät kuvassa 1 (s. 300). Julkaisumäärissä mitattuna Kazymın kirjakieli on runsaimmin viljelty, sen jälkeen suuruusjärjestyksessä

1. Tämä tutkimus on osa Koneen Säätiön rahoittamaa projektia *Pohjoishantin Šuryškarin kirjakielen kieliopin ja muiden apuneuvojen laatiminen*, johon ovat osallistuneet artikkelin kirjoittajien lisäksi tutkijoina myös Fedosja Lel'ova, Zinaida Randymova ja Anastasija Šijanova.

tulevat Šuryškarin, Surgutin ja Vahin kirjakielit. Etelähantia edustava Keski-Obin kirjakieli on jäänyt 1900-luvun puolivälin erikoisuudeksi.

Pohjoishantissa on persoonapronominien paradigmoissa enemmän sijoja kuin muilla nomineilla. Tämä pätee varsinkin grammaattisten sijojen osalta, muiden sijojen osalta tilanne saattaa olla päinvastoin. Kaksikko on vähitellen katoamassa taivutusmorfologiasta, kuten on käymässä saamenkin kielialueella. Muutenkin kaksikko on saanut tyytyä niukempaan morfologiaan, sillä kaksikon 2. ja 3. persoonan ja monikon 2. persoonan päätteet ovat mm. objektikonjugaatiossa ja possessiivitaivutuksessa langenneet yhteen. Joitakin tietoja pohjois- ja itämansista on siellä täällä kontrastiivisuuden vuoksi.

Persoonapronominien tavallisen käytön lisäksi tilaa on annettu niiden erikoiskäytölle. Tällaiset esimerkit ovat todellinen runsaudensarvi, ja aihetta pitäisikin syventää yhteistyössä vielä useampien natiivien kielimestarien kanssa. Kielioppijulkaisuja selatessa tulee vastaan lukuisia kiintoisia seikkoja hantin persoonapronomineista. Niihin voi liittyä monenlaisia suffikseja, jotka jollakin tavoin korostavat elollista subjektia, objektia, adverbialia tai kohdistavat subjektin toiminnan siihen itseensä. Varsinaisia refleksiivipronomineja ei hantissa ole, joten on (lähes) pakko toistaa persoonapronomini. Näiden ainakin osittain synonyymisten suffiksien tehtävien tarkka määrittely on varsin vaikeaa suhteellisen vähäisen aineiston pohjalta. Tällaisia suffikseja on tallennettu etenkin itähantista, ja niitä käsittelemme tutkimuksemme loppupuolella. Aivan loppuksi esittelemme vielä persoonapronominien käyttöä predikatiiveina.

2. Persoonapronominien taivutus hantin kielten alueilla

Tämän tutkimuksen rakenne perustuu suurelta osin seuraavalla sivulla näkyvään itähantin Surgutin varieteetin persoonapronominien taivutukseen, josta tarkka kuva runsaine rinnakkaismuotoineen saadaan yhdistelemällä useiden lähteiden tietoja (Karjalainen 1964: 240–241, SOC 24–25, SDHJa 105, KRHS, TD). Nämä päätteet vastaavat hyvin Surgutin kirjakielen käyttöalueella puhutun Pimin murteen taivutusta, eroja on pronominivartaloiden vokaaleissa (Honti 1984: 145). Myös toisen Surgutin kirjakielen alueen murteen Tremjuganin taivutus II sijoineen on hyvin samanlainen; erot ovat siinäkin vartaloissa, eivät niinkään kaasuksissa (Honti 1988: 182–183).

Nominatiivi	<i>ma</i>	<i>nūḡ</i>	<i>lūw^{2,3}</i>
Akkusatiivi	<i>mant</i>	<i>nūḡat</i>	<i>lūwat</i>
Datiivi	<i>mantem,</i> <i>manem</i>	<i>nūḡati,</i> <i>nūḡatin</i>	<i>lūwati,</i> <i>lūwatil</i>
Latiivi	<i>mantema</i>	<i>nūḡatina,</i> <i>nūḡatena,</i> <i>nūḡatija</i>	<i>lūwata,</i> <i>lūwatila,</i> <i>lūwatija</i>
Approksimatiivi	<i>mantemnam</i>	<i>nūḡatennam,</i> <i>nūḡatinam</i>	<i>lūwatinnam,</i> <i>lūwatīnam,</i> <i>lūwatilnam,</i> <i>lūwanam,</i> <i>lūwnam</i>
Lokatiivi	<i>manə,</i> <i>mannə</i>	<i>nūḡnə,</i> <i>nūḡatinə</i>	<i>lūwnə,</i> <i>lūwatīnə</i>
Ablatiivi	<i>mantemi,</i> <i>manīḡti,</i> <i>manīḡtem,</i> <i>manemi</i>	<i>nūḡatini,</i> <i>nūḡniḡti,</i> <i>nūḡateni,</i> <i>nūḡatiji</i>	<i>lūwati⁴,</i> <i>lūwniḡti,</i> <i>lūwatili,</i> <i>lūwatiji</i>
Translatiivi	<i>mantemḡ,</i> <i>manemḡ</i>	<i>nūḡatinḡ,</i> <i>nūḡenḡ,</i> <i>nūḡatenḡ,</i> <i>nūḡatiḡ,</i>	<i>lūwatiḡ,</i> <i>lūwənḡ,</i> <i>lūkkə</i>
Instruktiivi (= Instrumentaali)	<i>mantemat,</i> <i>manat</i>	<i>nūḡatinat,</i> <i>nūḡatiḡat</i>	<i>lūwatijāt</i> <i>lūwatiḡāt</i>
Komitatiivi	<i>mantemnat</i>	<i>nūḡatinat,</i> <i>nūḡatenat,</i> <i>nūḡennat</i>	<i>lūwatīnat</i> <i>lūwatīlnat</i>
Abessiivi	<i>mantemlḡ</i>	<i>nūḡatīlḡ,</i> <i>nūḡatīnlḡ</i>	<i>lūwatīlḡ</i>

Surgutin hantin kaikki yhdeksän persoonapronominia nominatiivissa:

Sg	<i>ma</i>	<i>nūḡ</i>	<i>lūw</i>
Du	<i>min</i>	<i>nin</i>	<i>lin</i>
Pl	<i>məḡ</i>	<i>nəḡ</i>	<i>lḡ</i>

2. Teräskinilla (1974: 77) on muoto *lūḡḡ*.

3. *l* on lateraalinen, ja sillä on liudentunut alveolaaris-palataalinen pari *l'* (SOC 14).

4. Huomaa homonymia dativimuodon kanssa. Sen välttämiseksi on tarjolla pitempiä rinnakkaismuotoja.

Kuva 1. Hantin kirjakielten levinneisyudet. Lähde: Solovar, Nahačeva & Šijanova 2016: 4.

- Šuryškarin kirjakielen alue: Ust'-Poluin, Ust'-Sobin ja Šuryškarin murteet.
- Kazymin kirjakielen alue: Kazymin ja Polnovatin murteet.
- Keski-Obin kirjakielen alue: Šerkalin, Atlymin, Nazymmin, Keušin, Irtyšin, Kondan ja Demjankan murteet.
- Surgutin kirjakielen alue: Salymin ja Aganin-Juganin murteet.
- Vahin kirjakielen alue: Vahin ja Vasjuganin murteet.

Surgutin persoonapronominien II sijan systeemi on siis hyvin samanlainen kuin sen alamurteiden Tremjuganin ja Pimin (Honti 1988: 182–183). Suurimmat erot löytyvät vokaalistosta, Tremjuganin persoonapronominien yksikön perusmuodot ovat *mä*, *nöj* ja *lëj* tai *lõj*. Surgutin kaksikossa ja monikossa sijoja on vähemmän, sillä niistä ei joidenkuiden informanttien mukaan muodosteta instrumentaalia.⁵

Itähantin persoonapronominien kaksikon ja monikon sijamuodoissa on myös runsaasti rinnakkaismuotoja ja niissä näkyvään *ti*-ainekseen palaan artikkelin loppupuolella. Tällä kertaa keskitymme kuitenkin yksikön taivutusmuotoihin, sillä niitä löytyy lähteistä runsaasti. Persoonapronominien obliikvisijoissa käytetään pohjana datiiivimuotoja, joissa on usein vastaava omistajaa ilmaiseva possessiivisuffiksi, kuten Kazymin (lyhemmässä) datiiivimuodossa ja Šuryškarin ja Obdorskin akkusatiivi-datiivissa. **Pohjoismansin** persoonapronominien akkusatiivimuodot ovat samalla tavoin possessiivisuffiksin sisältäviä, ja näin saatua pidennettyä vartaloa käytetään muiden sijojen eli datiiivin, ablatiivin ja instrumentaalipohjana (mm. Terėškin 1974: 76). Tällainen mansilaistyyppinen persoonapronominien taivutus vallitsee myös **pohjoishantissa**, jonka katsotaan alkavan Keski-Obin murrealueelta ja ulottuvan Šuryškarin murrealueelle (Terėškin 1974: 77). Tosin sillä erotuksella, että erillistä akkusatiivia ei ole ja possessiivisuffiksillisen datiiivin pohjalta muodostetaan latiivi ja lokatiivi. Näistä datiiivin ja latiivin käyttö näyttää aineistoni perusteella ainakin nykykielissä langenneen yhteen. Olemme analyyseissa ottaneet erikseen vain kulloisenkin sijapäätteen ja katsomme käteväksi pitää muuta vartaloa jakamattomana kokonaisuutena.⁶

Hantien ensimmäisen natiivin⁷ tutkijan Nikolai Terėškinin mukaan (1974: 77) Vahin ja Vasjuganin persoonapronominien taivutus on muuten samanlainen kuin muiden nominien, paitsi että siellä on *t*-loppuinen akkusatiivi. László Hontin (1984: 141–142) taulukoissa Vahilla persoonapronomineista muodostetaan 9–10 sijaa⁸ ja Vasjuganilla 8. Pientä sekaannusta aiheuttaa se harmillinen seikka, että varhemmassa kielioppikuvauksessaan Terėškin (1961: 63–64) käyttää Vahin persoonapronominien sijamuotojen nimityksiä oudosti, sillä lokatiivi puuttuu häneltä kokonaan, sen sijaan löytyy sija nimeltä instrumentaali. Tämä johtunee siitä, että tekijä tulkitsee venäjän passiivirakenteen agentin sijan hantissakin instrumentaaliksi, vaikka kyse on ilmiselvästi muiden nominien taivutusparadigmojen mukaisesti lokatiivista! Hän huomauttaa varta vasten, että instrumentaalina ainoa käyttö on juuri passiivilauseen

5. Tieto Márta Csepregiltä sähköpostitse 20.3.2019.

6. Tätä piti hyvänä ratkaisuna myös Márta Csepregi sähköpostissa 22.3.2019.

7. Nikolai Ivanovič Terėškin (1913–1986) oli syntynyt Sogom-joen varrella ja kasvanut Belogorjen kylässä Irtyšin vesistöalueella, siis hantin pohjois- ja etelämurteiden raja-alueella. Keušin murretta pidetään hänen äidinkielenään (Schmidt 1991: 204). Kiitämme tästä tiedosta ja viitteestä artikkelin arvioijaa. 1930-luvulla Terėškin opiskeli Leninigradin Pohjoisten kansojen instituutissa Dmitri Bubrihin ja Wolfgang Steinitzin johdolla ja hantinsi mm. kaunokirjallisuutta. Vasta 1950-luvun tutkimusmatkoillaan hän tutustui itähantiin ja laati ensimmäiset Surgutin ja Vahin aapiset (Pavlova 2001).

8. Vahin latiivi näyttää ylen harvinaiselta, sillä se on tallennettu vain yksikön I. persoonasta: *mántimä*. Komparatiivista näkyy olevan kaksi rinnakkaismuotoa.

agentin ilmaiseminen (Terëškin 1961: 65–66). Muutenkin tässä kieliopissa on persoonapronominien sijoja vähemmän kuin muissa lähteissä, vain 7. János Gulya puolestaan esittelee nominien sijat yhdistämällä morfologiaa ja niiden käyttöä lauseessa. Numeroita hänellä on 16, mutta osa on tyhjiä persoonapronominien yhteydessä (Gulya 1966: 74–76).

Viime vuosisadan lopulla ilmestyneessä harrastelijasanastajan Markel Mogutaevin äidinkielestään kokoamasta Vasjuganin murteen sanakirjasta löytyy hieman epätasaisesti persoonapronominien taivutusmuotoja, enintään viisi kappaletta. Koko sanakirja sellaisena kuin se on painettu, on yhden murteen leksikon kuvaus, siis oikeastaan idiolektisanakirja. Kunnollisia lause-esimerkkejä on niukalti, aineiston pääpaino on verbien taivutuksen esittelyssä (Mogutaev 1996). Joitakin kiintoisia täydennyksiä kuitenkin löytyi 5. lukuun pronominien toissijaisesta käytöstä.

Andrei Filchenkon itähantin kielioppi vuodelta 2010 on huomattava parannus laajuudessaan ja sisältää satoja glossattuja esimerkkilauseita. Alue on rajattu Obin lounaisiin sivujokiin Vasjuganiin ja Juganiin sekä itäiseen sivujokeen Vahiin. Hänellä on persoonapronomineille 9 sijaa: nominatiivi, akkusatiivi (*-t*), lokatiivi (*-nə, -ən, -nä, -na*), illatiivi (*-ä, -a*), allatiivi (*-pä, -pa*), komitatiivi (*-nä, -na, -nät(i), -nat(i)*), instrumentaali(-objekti) (*-nə*), prolatiivi (*-öγ, -oγ*)⁹ ja abessiivi (*-ləγ*) (GrEKH 124–). Luettelosta on unohtunut 10. sija eli erosija (*-i*), josta kuitenkin on muualla kieliopissa esimerkkejä. Epäselvistä vokaalimerkinnoista johtuu, että toisinaan on vaikea tietää, mistä sija-päätteestä oikein on kyse. Konsonanttien liudennuksissakin on merkintävirheitä, jotka olemme yrittäneet korjata. Muille nomineille on taulukossa 11 sijaa (GrEKH 97–98). Translatiivia ei löydy persoonapronominien taulukosta, mistä puuttuu myös pääte *-nam* (allatiiviz; ks. 4.5), jolle on kyllä muuta käyttöä. Taulukon erikoisuus on, että akkusatiivi ja genetiivi ovat mukana nominatiivin alla.

Etelähantista on aivan 1900-luvun alussa merkitty muistiin persoonapronominien seitsemän sijan systeemi: nominatiivi, akkusatiivi, datiiivi, lokatiivi, ablatiivi, komitatiivi ja karitiivi (tai abessiivi) (Paasonen 1965: 24, 81). Myöhemmässä etelähantin taulukossa Demjankalta on lisäksi vain yksikön 1. persoonasta latiivi, mutta karitiivi puuttuu (Honti 1984: 146). Joitakin kyläkohtaisia eroja näkyy päätteissä. Satakunta vuotta sitten Kondalla ’minä’ oli vielä muotoa *män*, mutta Juganilla loppu-*n* oli jo kadonnut (Paasonen 1926: 118).

Pohjoishantissa sijamuotoja on käytössä selvästi vähemmän. Kirjallisesti eniten viljellyssä Kazymmin hantissa on nominatiivin lisäksi *t*-päätteinen akkusatiivi. Sekä Hontin (1984: 148) että uudehkon sanakirjan (DS 169) taulukossa ovat akkusatiivissa rinnalla myös *ti*-loppuiset muodot. Pitemmät muodot ovat käytössä Ylä-Kazymmin murteessa (Nemysova & Račinskaja 2010: 206, 257). Samoin taulukossa on datiiiviin yhdistetty sekä lyhempiä possessiivisuffiksillisia että niihin lisättyjä latiivin *a*:han päättyviä muotoja:

9. Tällä sijalla vaikuttaa kieliopin esimerkkien valossa olevan ennen kaikkea erosijan funktio. Olemmekin sen analyysissämme nimenneet uudelleen **elatiiviksi**.

Nom.	<i>ma</i>	<i>năŋ</i>	<i>ľűw¹⁰</i>
Akk.	<i>manət(ti)</i> <i>manti</i>	<i>năŋət(ti)</i> <i>năŋti</i>	<i>ľűwət(ti)</i> <i>ľűwti</i>
Dat.	<i>manem</i> <i>manema</i>	<i>năŋən</i> <i>năŋəna</i>	<i>ľűwəl</i> <i>ľűwəla</i>

Natiivilla Kazymın hantin puhujalla Andrei Kaksinilla (2007: 65) on kieliopissaan vain *ti*-loppuisia akkusatiivimuotoja (*mănti*, *năŋti*, *ľűwti* jne.), mutta datiiviin on kelpuutettu molemmat yllä olevat muodot. Sen sijaan toisessa niin ikään natiivin kielenpuhujan laatimassa kieliopissa ei persoonapronomineilla ole *a*-loppuisia muotoja lainkaan ja siinä käytetään kaksiosaisia sijojen nimiä: datiivi-latiivi ja lokatiivi-instrumentaali (Nemysova 1988: 66–71, 90). Kazymın hantin kaikki yhdeksän persoonapronominia (Honti 1984: 148, Solovar & al. 2016: 110):

Sg.	<i>ma</i>	<i>năŋ</i>	<i>ľűw</i>
Du.	<i>min</i>	<i>nin</i>	<i>ľin</i>
Pl.	<i>măŋ</i>	<i>nin¹¹</i>	<i>ľiw¹²</i>

Pohjoishantin eteläisimmässä, Keski-Obin murteessa (ja kirjakielessä) on klusiili *t* yleistynyt korvaamaan lateraaleja. Niinpä muodot näyttävät tältä Životikovin kieliopin (1942: 69) mukaan:

Sg.	<i>ma</i>	<i>naŋ</i>	<i>tuw</i>
Du.	<i>min</i>	<i>nin</i>	<i>tin</i>
Pl.	<i>muŋ</i>	<i>nin</i>	<i>tiw</i>

Keski-Obin persoonapronominien akkusatiivimuodot ovat järjestään *t*-loppuisia ja datiivit koostuvat pronominivartalosta ja siihen liitetystä possessiivisuffiksista (Životikov 1942: 72).

10. Sofia Oninan mukaan Kazymın soinniton lateraali on dentaalis-alveolaarinen, joten hän käyttää latinalaisilla kirjaimilla tätä merkintää, vaikka Kazymın ja Šuryškarin kirjakielissä kyrillinen aakkonen onkin sama.

11. Tässä voi tulla kyseeseen myös kaksikon kanssa identtinen muoto *nin*, myös Synjalla ja kenties Tegissäkin (Honti 1984: 148, DS 169, Volkova 2014: 33, tosin tässä lähteessä on paljon epätarkkuuksia merkinnöissä). Hajaannusta lisää toinen vaihtoehto: yksikön kanssa identtinen *năŋ*, myös Mužissa (Honti 1984: 148). Steinitz (1937: 210) ilmoittaa, että Kazymissa kaksikon ja monikon 2. persoonan pronominit ovat langenneet yhteen ja että tämä piirre on hyväksytty kirjakieleen vuodesta 1936 alkaen. Tällä kannalla on Kaksinkin.

12. Kazymın murrealueella ainakin Tegissä on käytössä muoto *ľűwt*.

Periaatteessa aivan samat muodot, vaikkakin pienin eroin vokalismissa, löytyvät myös Šerkalyn hantista (Schmidt 2008: 44–45). Tämä onkin odotuksenmukaista, sillä kyse on samasta kielimuodosta kuin Keski-Obin kirjakieli, mitä nimitystä ei enää näy käytettävän. Näin täydelliseltä näyttää taulukko Šerkalyn murteen persoona-pronominieista kolmessa sijamuodossa Steinitzin (1975: 218), Hontin (1984: 147) ja Schmidtin (2008: 43) mukaan. Latiivissa ja lokatiivissa käytetään apuna postpositioita.

Sg.	Nom.	<i>ma</i>	<i>nǎŋ</i>	<i>tǔw</i>
	Akk.	<i>manət</i>	<i>nǎŋət</i>	<i>tǔwət</i>
	Dat.	<i>mǎnem</i>	<i>nǎŋen</i>	<i>tǔwet</i>
Du.	Nom.	<i>men</i>	<i>nen</i>	<i>ten</i>
	Akk.	<i>menət</i>	<i>nenət</i>	<i>tenət</i>
	Dat.	<i>menemən</i>	<i>nenan</i>	<i>tenan</i>
Pl.	Nom.	<i>mǔŋ</i>	<i>nǎŋ</i>	<i>tǔγ</i>
	Akk.	<i>mǔŋət</i>	<i>nǎŋət</i>	<i>tǔγət</i>
	Dat.	<i>mǔŋew</i>	<i>nǎŋen</i>	<i>tǔγet</i>

Terëškinilla (1974: 77) on taulukko eteläisemmästä Irtyšin murteesta, toisesta *t*-murteesta, joka lienee jo kadonnut elävien kielten joukosta. Sieltä löytyy neljä sijamuotoa yksikössä:

Nom.	<i>ma</i>	<i>nǔŋ</i>	<i>tǔw</i>
Akk.	<i>mant</i>	<i>nǔŋət</i>	<i>tǔwat</i>
Dat.	<i>mǎnem</i>	<i>nǔŋen</i>	<i>tǔwet</i>
Instr.	<i>manə</i>	<i>nǔŋə</i>	<i>tǔwnə</i>

Sofia Oninan omasta kotimurteestaan tekemässä taulukossa näkyvät Synjan hantin kaikki yhdeksän persoonapronominia kaikissa sijamuodoissa (Onyina 2009: 30)¹³:

13. Tässä lähteessä käytettyä lateraalien merkintää olemme muuttaneet. Sofia Oninan mukaan Šuryškarin kirjakielen sekä Synjan ja Obdorskin murteiden soinniton lateraali on alveolaarinen, ja siksi hän ja muut projektimme hantilaiset osanottajat käyttävät tätä merkintää latinalaisilla kirjaimilla kirjoittaessaan, vaikka kummassakin pohjoishantin kirjakielissä kyrillinen aakkonen onkin sama.

Sg.	Nom.	<i>ma</i>	<i>näŋ</i>	<i>tūw</i>
	Akk.-dat.	<i>mānem</i>	<i>nāŋen</i>	<i>tūwet</i>
	Lat.	<i>mānema</i>	<i>nāŋena</i>	<i>tūweta</i>
	Lok.	<i>mānemən</i>	<i>nāŋenən</i>	<i>tūwetən</i>
Du.	Nom.	<i>min</i>	<i>nin</i>	<i>tin</i>
	Akk.-dat.	<i>minemən</i>	<i>ninan</i>	<i>linan</i>
	Lat.	<i>mineməna</i>	<i>ninana</i>	<i>tinana</i>
	Lok.	<i>minemənən</i>	<i>ninanən</i>	<i>linanən</i>
Pl.	Nom.	<i>mūŋ</i>	<i>nin</i>	<i>tij</i>
	Akk.-dat.	<i>mūŋew</i>	<i>ninan</i>	<i>tijlat</i>
	Lat.	<i>mūŋewa</i>	<i>ninana</i>	<i>tijlata</i>
	Lok.	<i>mūŋewən</i>	<i>ninanən</i>	<i>tijlatən</i>

Aivan samat muodot kuin Synjan murteesta löytyvät Šuryškarin kirjakielen¹⁴ taulukosta (DS 169, Solovar & al. 2016: 109). Šuryškarin hantissa akkusatiivi ja datiivi ovat langenneet yhteen ja molempien sijojen funktioita hoitaa muoto, jossa pronominivartaloon on liitetty possessiivisuffiksi. Näin saatu uusi vartalo toimii pohjana *a*-päätteiselle latiiville, joka on yhdistetty akkusatiivi-datiiviin ilman selityksiä. Lokatiivia eivät nämä lähteet mainitse, mutta niitä löytyy kyllä vaikkapa murreanakirjan esimerkeistä. Näyttää siltä, että persoonapronominien lokatiivin esiintymisalue ulottuu Synjalta pohjoiseen. Steinitz (1975: 42) lisää vielä monikon 3. persoonan akkusatiivi-datiiviin muodon *luwilal*. Lisäksi hänellä on jokinlaisia havaintoja *ən*-loppuisista lokatiivisista muodoista, jotka hän tosin yhdistää akkusatiivi-datiiviin. Me olemme kuitenkin sitä mieltä, että näillä lokatiivisilla muodoilla on nykyään ainakin yksi aivan oma käyttöalueensa, jonka esittelemme kyseisessä kohdassa.

Obdorskin eli Uralin tienoon murrealueella¹⁵ on kouluissa ja muussa virallisessa käytössä Šuryškarin kirjakieli. Alueen omat murteet poikkeavat siitä melko vähän. Sijamuotoja on nominatiivin lisäksi vain kaksi: yksi paikallissija *-na* ja *i*-loppuinen translatiivi. Persoonapronomineilla vanhemmat lähteet esittävät olevan kolme sijaa: nominatiivin, akkusatiivi-datiivin ja lokatiivin (Nikolaeva 1995: 92–98,

14. Kohtalaisen eristynyt Synja-joki on säilynyt elinvoimaisena murrealueena ja tärkeänä Šuryškarin kirjakielen käyttöalueena. Syy siihen, miksi Sofia Onina haluaa mieluummin tutkimuksissaan puhua nimenomaan Synjan murteesta, on se, että tällöin hänen on helpompi käyttää tutkimuksissaan latinalaisia kirjaimia. Hän kokee ne kielenkuvaukseen paremmin sopiviksi kuin Šuryškarin kirjakielen, jonka ortografaiongelmat haittaavat vakavasti sen ja toisen pohjoishantin varietetin Kazymın kirjakielen käyttöä.

15. Kartassa (s. 300) mainitaan kaksi alamurretta: Ust'-Poluin ja Ust'-Sobin eli Polui-joen suun ja Sob-joen suun.

Nikolaeva 1999: 15–16, DS 170, Solovar & al. 2016: 110–111). Honti (1984: 150) esittää lisäksi latiivimuodot vain yksiköstä: *mānemā*, *nāḡena* (tai *nēḡena*) ja *luwela*. Näitä latiivisia muotoja eivät meidän kielimestarimme tunteneet omikseen, vaikka niistä löytyy esimerkkejä sieltä täältä murreanakirjasta (DS), jota toinen kielimestarimme on ollut mukana laatimassa. Silti latiiviset muodot puuttuvat murreanakirjan lopun kieliooppiosista. Tämäkin osoittaa muotojen runsautta ja mahdollista eteläisempien murteiden – Synjan ja muun Šuryškarin murrealueen – vaikutusta pohjoisimmilla alueilla, joilla kirjakieli ei ole toiminut (tehokkaasti) joidenkin muotojen vakiinnuttajana. Toisaalta kaikki äidinkieltään korkeakouluissa opiskelleet hantit joutuvat pakosta tutustumaan pohjoisiin kirjakieliin, etenkin Kazymín varieteettiin. Voimme vielä täydentää listaa translatiivilla, jonka käytöstä olemme saaneet joitakin esimerkkejä kielimestariltamme Zinaida Randymovalta ja hänen veljentyttäreltään Anastasja Šijanovalta. Niinpä Obdorskin eli Uralin seudun persoonapronominien taulukko on nyt kasvanut tällaiseksi:¹⁶

	Nom.	Akk.-Dat.	Lat. (?)	Lok.	Transl.
Sg.	<i>ma</i>	<i>manem</i>	<i>manema</i>	<i>manemna</i>	<i>manemmi</i>
	<i>nāḡ</i>	<i>nāḡen</i>	<i>nāḡena</i>	<i>nāḡenna</i>	<i>nāḡenni</i>
	<i>lūw</i>	<i>lūwet</i>	<i>lūwela</i>	<i>lūwetna</i>	<i>lūwetli</i>
Du.	<i>min</i>	<i>minemən</i>		<i>minemənna</i>	<i>minemmi</i>
	<i>nin, ninət</i>	<i>ninan</i>		<i>ninanna</i>	<i>ninanni</i>
	<i>lin</i>	<i>linan</i>		<i>linanna</i>	<i>linanni</i>
Pl.	<i>mūḡ, mūḡət</i>	<i>mūḡew, mūḡituw</i>		<i>mūḡewna, mūḡituwna</i>	<i>mūḡewi</i>
	<i>nin, niḡ, ninət</i>	<i>ninan</i>		<i>ninanna</i>	<i>ninanni</i>
	<i>liw, lūw, lūwət</i>	<i>liwet, lūwitət</i>		<i>liwetna, lūwitətna</i>	<i>liwetli, lūwitətli</i>

16. Äänneasuja olemme yhtenäistäneet.

3. Mansin persoonapronomineista

On erittäin mielenkiintoista, että historiallisesti katsoen obinugrilaisissa kielissä on kaksi hieman erilaista nominien taivutusta, pronomien ja muiden nominien. Pronomineistakin vain persoonapronomit saavat tämän erikoiskohtelun, muut pronominiluokat taipuvat muiden nominien tavoin (Teräskin 1974: 69). Obinugrilaisissa kielissä on lisäksi muista uralilaisista kielistä poiketen *n*-alkuinen 2. persoonan persoonapronomini, mikä näkyy myös possessiivisuffikseissa ja verbien persoonapäätteissä.

Mansin persoonapronomien taivutusparadigmoissa esiintyy samanlaisia obinugrilaisille kielille tyypillistä runsasta vaihtelua kuin hantissa, rinnakkaisia akkusatiivimuotoja etelämansiin luokiteltavasta Pelymkan murteesta on ainakin Hontilla (1988: 155) kaksi ja dativimuotoja yhdestä neljään (kaikista persoonista ei tietoa ole saatu). Ablatiivi (tai elatiivi), lokatiivi ja komitatiivi-instrumentaali ovat äskettäin kadonneet. Vielä Ahlqvist (1894: 151–153) oli onnistunut tällaisia muotoja tallentamaan matkoillaan mansien asuinpaikoilla Pelymkalla ja muualla vuosina 1858, 1877 ja 1880. Pohjoismansin kirjakielessä eli Sosvan murteessa persoonapronomineista sen sijaan käytetään edelleen nominatiivia, akkusatiivia, dativia, ablatiivia ja instrumentaalia (Balandin & Vahruševa 1958: 200–201). Sen sijaan lokatiivia tai translatiivia¹⁷ ei niistä enää käytetä (Balandin & Vahruševa 1957: 97). Suuri auktoriteetti Evdokija Rombandeeva (2017: 114) huomauttaa, että dativin perään voi täysin valinnaisesti liittyä vielä *-a*. Sanakirjoista löytyy vielä persoonapronomien satunnaisia abessiivimuotoja (mm. WW2: 59a–b, 866b). Kondan murteesta instrumentaali puuttuu, vaikka siitä joitakin mainintoja löytyykin (Balandin & Vahruševa 1958: 202–203, Kuzakova 1991: 93). Joissakin lähteissä käytetään instrumentaalin asemesta nimitystä komitatiivi-instrumentaali (Kálmán 1989: 50).

Itämansin – tai neuvostoaikaisen terminologian mukaan etelämansin – osalta on jubilaarimmekin perehtynyt aiheeseen vanhoihin keräyksiin perustuvassa itämansin kieliopissaan ja toteaa, että monilla persoonapronomineilla on useita teksteistä löytyneitä aiemmissa tutkimuksissa mainitsemattomia rinnakkaismuotoja (Kulonen 2007: 86–87). Itämansissa – tarkemmin Keski- ja Ala-Kondan murteissa – muilla nomineilla on kahdeksan sijaa: nominatiivi, akkusatiivi, latiivi, lokatiivi, ablatiivi, translatiivi, instrumentaali ja karitiivi (tai abessiivi). Persoonapronomien abessiivista ei Kanniston aineistoa järjestellyt Liimola (1944) esitä yhtään muotoa. Ainoa instrumentaali-komitatiivin muoto kaikista mansin murteista on Kannistolla nimenomaan Pelymkan yksikön 1. persoonasta huomautuksella, että se kuuluu folkloren kieleen (Liimola 1944: 20). Tässä aineistossa suurin vaihtelu näkyy olevan Tavdan akkusatiiveissa, jotka näyttävät osin olevan homonymisia latiivimuotojen kanssa. Samanlaista häilyvyyttä näiden kahden sijan suhteen näkyy olevan muissakin murteissa. Liimola toteaa, että mansin persoonapronomien akkusatiivin yleensä muodostettavan possessiivisuffiksien avulla, latiivi taas muodostetaan liittämällä nasaalin *-n* tai mahdollisesti myös

17. Ainakin Jukondan nomineilla on ollut translatiivi (Kálmán 1976: 29).

vokaalin sisältävä *-nə, -nā* -sijapäätte tavallisesti jo tähän samaan akkusatiivilla täydennettyyn kantaan. Niinpä muotojen välillä on paljon sekaannusta (Liimola 1940: 28). 1900-luvun jälkipuoliskolla itämansissa oli persoonapronomineista käytössä enää vain neljä sijaa: nominatiivi, akkusatiivi, datiivi ja ablatiivi, kuten tämän kielimuodon natiivi taitaja ja tutkija Evdokija Kuzakova (1991: 93) artikkelissaan esittää.

Persoonapronomineista esiintyy myös hieman pidempää *k-* tai *χ-*suffiksilla muodostettuja **painollisia muotoja** (Liimola 1940: 42–45, Honti 1988: 156, Kálmán 1989: 51, Kuzakova 1991: 94, Rombandeeva 1993: 292). Ahlqvist (tai kenties Wichmann?) (1894: 168–171) nimittää tällaisia muotoja refleksiivipronomineiksi ja mainitsee niiden taipuvan sijoissa. Rombandeeva (2017: 116) luettelee kirjakielen pohjana olevasta pohjoismansista korostavia muotoja: *amki* 'minä itse', *naŋki* 'sinä itse', *takwi* 'hän itse' ja sanoo, etteivät ne taivu sijoissa. Niistäkin löytyy morfologista vaihtelua, sillä Černecov (1937: 179) esittää muodon *amkem olefum* 'asun itsekseni/yksin / ja odin živu', ja toisaalta *am amken* 'minä itse/yksin / ja odin'. Karjalainen (1964: 243) on samanlaisia muotoja tallentanut Tremjuganilta. Näitä ovat itämansin taipumattomat *ām āmk* 'minä itse', *nāy nāŋk* 'sinä itse', *tāw tāk* 'hän itse' jne.; korostamiseen riittää *k:*llinen pronomini yksinkin. Edellisten taivutettuja muotoja voidaan pitää erillisinä **refleksiivipronomineina**, jotka taipuvat neljässä sijassa: akkusatiivissa, datiivissa, ablatiivissa ja instrumentaalissa *jot* 'kanssa' -postposition kanssa, johon liitetään possessiivisuffiksi; tällöin persoonapronominista tulee itämansissa akkusatiivimuoto (= nominatiivi + PX): *āmām* 'itseäni, itseni / ja sam sebja', *nāŋkən* 'itseäsi, itsesi / ty sam sebja', *tāktām* 'itseään, itsensä / on sam sebja' jne. (Kuzakova 1991: 94–95). Pohjoismansissa painollisiin muotoihin lisätään *na-*suffiksi: *am-ki-na-m* 'itseäni / ja sebja' (Černecov 1937: 179, Rombandeeva 1993: 292). Uusimmassa kieliopissa annetaan tällaisille muodoille laaja neljän kaasuksen taivutuskaavio (Rombandeeva 2017: 116–119). Sanakirjassa *jot*-postpositioon liittyvät persoonapronomininit ovat tosin nominatiivissa kaikissa murteissa ja PX on liitetty postpositioon (WW1: 179).

Kuten tästä artikkelista käy ilmi, hantin ja mansin persoonapronomineihin liittyy paljon erilaisia päätteitä. Edellä mainittuja käsittelemme edempänä tarkemmin, mutta seuraavat kaksi jätämme tässä vain lyhyelle maininnalle. Mansissa voidaan erottaa neljäskin persoonapronomineihin liittyvä, **yksinäisyyttä merkitsevä ryhmä**, joka muodostetaan lukusanan *ākə, āk* '1' pohjalta, kuten itämansin *āmākāmk* 'minä (itse) yksin', *nāy ākənāŋk* 'sinä (itse) yksin', *tāw ākətāk (āktāk)* 'hän (itse) yksin', jne. (Kuzakova 1991: 94–95). Pohjoismansissa muodot näyttävät hieman toisenlaisilta: *kke-* tai *tte-*suffiksi + PX: *am-kke-m* 'minä yksin / ja odin', *naŋ-kke-n* 'sinä yksin / ty odin' (Rombandeeva 1993: 292, 2017: 119–120). Vielä viideskin ryhmä olisi tarjolla: **sanaan här pohjautuva**. Unkarilaisten sanakirja tarjoaa sanasta muodot *χar, khar, khār* 'jokin, olento, ihminen', kuten *ām khārem* 'minun / enyém / mein', ja pitää sitä täytesanana (WW1: 80b). Suomalaisten laatima sanakirja tarjoaa mm. Kondalta *omχar, āmχar, omχar* 'mein / minun', *omk, āmχ, omk* 'minä itse / ich selbst' ja Sosvalta *amki* 'minä itse / ich selbst': *tāβ ānum amkinnā (~ amkim) pōtarts* 'hän on itse luvannut minulle / er hat zu mir selbst gesprochen' (WW2 59a).

4. Persoonapronominien tavallinen käyttö: sijakohtainen jaottelu

4.1. Nominatiivi

Tunnukseton nominatiivi on hantissa subjektin, usein objektin ja predikaatiivin sija. Myös postpositiolausekkeen pääsana on yleensä nominatiivissa. Samalla se on muiden nominien objektin sija paitsi persoonapronominien. Terëskin (1974: 69) nimittääkin tätä sijaa **nominatiivi-akkusatiiviksi**. Tässä esittelemme vain yhden hieman sukielista poikkeavan nominatiivirakenteen, joka semanttisesti sopii oikein hyvin tällaiseen juhlakirjaan. Monissa sukukielissä iän ilmauksissa on vuosien täyttäjä datiiivissa. Hantissa kuitenkin on tavallinen nominatiivinen subjekti, jonka iän täyttymistä ilmaistaan Surgutin kirjakeleessä (1) ja sen alueella Agan-joen suun murteessa (2) rakenteella vuosi-translatiivi + ’tulla’-verbi, Šuryškarin kirjakeleessä (3) sija on latiivi:

(1) *лүүw wāt ol-γә jәγ* (KRHS 73)
hän viisi vuosi-TRANSL tulla.PRET.3SG
'hän täytti viisi vuotta'

(2) *нүүη мүк(k)им ат-γә jәγ-ән?* (Terëskin 1981: 13)
sinä paljonko vuosi-TRANSL tulla.PRET-2SG
'montako vuotta täytit?'

(3) *нәη xәtmaη tāt-a at ji-s-ән?* (Lel'hova 2012: 45)
sinä 30 vuosi-LAT PTCL tulla-PRET-2SG
'oletko jo täyttänyt 30 vuotta?'

Passiivis-refleksiivis-automatiivisten¹⁸ verbijohdosten kanssa tulee Surgutissa (4) ja kauempana itähantissa Vahilla-Vasjuganilla (5) nominatiivissa oleva kokijasubjekti, samoin pohjoishantissa, Agentittoman passiivilauseen subjekti eli semanttinen objekti on Kazymissa (6) nominatiivissa:

(4) *нүүη әнтә пот-а-о?* (SDHJa 152)
sinä NEG jäätyä-PRS-PASS.2SG
'etkö palele / eikö sinun / sinulla ole kylmä?'

(5) *mä pat-l-uj-әм* (GrEKh 98)
minä jäätyä-PRS-PASS-1SG
'minä palelen / minun / minulla on kylmä'

18. Automatiiviset verbit esiintyvät vain passiivissa ja ne ovat merkitykseltään ei-aktiivisia. Niiden funktio on sama kuin *mediaalisten* verbien (Kulonen 1989). Ne siis eivät voi ilmaista agentillista toimintaa vaan sen sijaan tapahtumaa. On tyypologisesti hyvin erikoista, että hantissa verbin vartaloon liittyy ensin tempustunnus ja vasta sitten tällainen passiivis-refleksiivis-automatiivinen tunnus.

- (6) *mǎŋ par-s-aj-uw tǎlta puŋl-ał män-ti* (Onina 2017: 229)
 me käskeä-PRET-PASS-IPL täältä sivu-PX3SG mennä-INF
 'meitä pyydettiin lähtemään pois täältä'

Vahin-Vasjuganin alueella näyttää joskus objektinakin oleva persoonapronomini voivan olla nominatiivissa, vaikka akkusatiivi olisi odotuksenmukainen:

- (7) *mǎ noŋ qičk-ali-nati utiγǎ-l-əm* (GrEKH 126)
 minä sinä puukko-DIM-COM leikata-PRS-1SG
 'minä leikkaan sinut (pienellä) puukolla'

Itähantille tyypillisissä ns. ergatiivilauseissa semanttinen objekti on myös nominatiivissa, kun todellinen tekijä on lokatiivissa:

- (8) *pəγ-əl-nə qoγ jüγ waya-γən* (GrEKH 169)
 poika-PX3SG-LOC kauan hän kutsua-PRET.3SG
 'hänen poikansa kutsui häntä pitkään'

4.2. Akkusatiivi

t-tunnuksinen akkusatiivi löytyy kaikkien hantin murteiden persoonapronominien paradigmasta, mutta muista pronomineista tätä sijaa ei muodosteta, muista nomini-luokista puhumattakaan. Tosin *-t* näyttää olevan vähitellen katoamassa Vahin ja Vasjuganin persoonapronominiparadigmoista. Filchenko antaa vielä taulukossaan *t*:lliset muodot yksikön ja kaksikon persoonapronomineille, monikossa ne ovat vokaaliloppuisia (GrEKH 124). Tavallisia ovat transitiivilauseet, joissa tämä objektin subjektista erottava sija näkyy varmasti vain persoonapronominien yhteydessä, kuten Vahin-Vasjuganin esimerkissä (9), sekä Surgutin (10) ja Kazymmin (11). Sen sijaan Šuryškarin kirjakielessä (12) akkusatiivi ja datiivi ovat langenneet yhteen:

- (9) *jöγ mä-n uwayta-γal* (GrEKH 344)
 hän minä-ACC nähdä-IVPRET.3SG
 'hän näki minut'
- (10) *tú pǐrnə nüŋ tam man-t wəl-a!* (SOC 96)
 tuo POST sinä niin minä-ACC tappaa-IMP.2SG
 'vasta sen jälkeen tapa minut!'
- (11) *nǎŋ-ət want-s-em* (Solovar 2006: 171)
 sinä-ACC nähdä-PRET-1SG<SG
 'näin sinut'

- (12) *ma näŋ-en síχ¹⁹ seŋk-l-em* (Nahračeva 2016: 97)
 minä sinä-ACC PFX lyödä-PRS-1SG<SG
 'minä tapan sinut (sananmuk. lyön sinut kuoliaaksi)'

Hantin 'odottaa'-verbi kuten Surgutin *läγəltə*²⁰ esimerkissä (13) näyttää pääasiassa järjestyvän akkusatiivilla, samoin Šuryškarin *lawəłti* (14) ja Kazymmin *lawəłti* (15) järjestyvät persoonapronominien kanssa akkusatiivilla tai akkusatiivi-datiivilla.

- (13) *čimaλ man-t liγλ-a!* (Onina 2017: 243)
 vähän minä-ACC odottaa-IMP.2SG
 'odota minua vähän'
- (14) *aj šük-tje män-em lawł-i!* (Onina 2017: 243)
 pieni pala-DIM minä-ACC/DAT odottaa-IMP.2SG<SG
 'odota minua vähäsen'
- (15) *müŋ näŋ-ti lawəł-ti pit-λ-ew* (Soloovar 2006: 129)²¹
 me sinä-ACC odottaa-INF alkaa-PRS-1PL<SG
 'me odotamme sinua (fut.) / alamme odottaa sinua'

Akkusatiivi toimii objektin sijana, mm. Surgutin hantin *piγərtə* 'auttaa'-verbin kanssa. Se ei siis järjesty datiiivilla kuten unkarin, venäjän tai saksan vastaava verbit. Sen sijaan pohjoishantissa tilanne on toinen, kuten datiiivia koskevasta alaluvusta 4.3 käy ilmi.

- (16) *nüŋ man-t məsməta ur-nə əntə piγərtə-λ-ən?* (SOC 86)
 sinä minä-ACC jokin tapa-LOC NEG auttaa-PRS-2SG
 'etkö auta minua jollakin tavalla?'

Monissa esimerkkilauseissa itähantin kolmipaikkaiset verbit saavat erilaisen rektion kuin vaikkapa suomessa. Surgutin lauseissa (17) ja (18) on kyse ns. datiiivinsirrosta, jossa elollinen hyötyjä nouseekin objektiksi ja se, mitä hän saa, eli kolmas jäsen ilmaistaan instrumentaalilla. Vastaava verbi pohjoisessa Kazymilla saa avukseen postpositio-rakenteen (19):

- (17) *man-t čaj-at pän-a* (SDHJ a 154)
 minä-ACC tee-INS panna-IMP.2SG
 'kaada minulle teetä (oik. "pane minut teellä")'

19. Tämä prefiksi on kehittynyt samannäköisestä adverbista, jonka merkitys on 'loppuun, kokonaan, lujaa, kuoliaaksi / do konca, sovsem, nasmert' (Nahračeva 2016: 97).

20. Surgutin taivutusparadigmoissa esiintyy vokaalivaihtelua.

21. Tämän lähteen esimerkkien lateraalit olemme translitteroineet kuten Kazymmin esimerkeissään latinalaisia kirjaimia käyttävä Onina (2017).

- (18) *ma lüw-at kōw moht-at muht-əm²²* (KRHS 74)
 minä hän-ACC pitkä satu-INS kertoa.PRET-ISG
 ’minä kerroin hänelle pitkän sadun’
- (19) *näŋ-at χanti kört oləŋən putart-λ-um* (Nemysova²³ 1988: 92)
 sinä-ACC hantilainen kylä POST kertoa-PRS-ISG
 ’kerron sinulle hantilaisesta kylästä’

Tähän samaan ryhmään kuuluu Surgutin verbi *məta* ’antaa’, jonka rektio on instrumentaalinen ’antaa joku jollakin’:

- (20) *müw arət tas-wäŋ öjəytə-λ-əm,*
 ehkä kaikki rikkaus-raha löytää-PRS-ISG
tü arit-at nüŋ-at mə-λ-əm (SOC 96)
 tuo kaikki-INS sinä-ACC antaa-PRS-ISG
 ’jos löydän joitakin rikkauksia, tuon kaiken annan sinulle’

Tremjuganilla (21) ja Šuryškarissa (22) ’kysyä’-verbi on transitiivinen ja saa objektin. Jälkimmäisessä myös *cti*-postpositiorakenne toimii.²⁴ Joskus voi osua kaksikin akkusatiivista henkilöobjektia sisäkkäisiin lauseisiin, kuten Surgutin esimerkissä (23).

- (21) *man-t inks-a* (Paasonen 1926: 23)
 minä-ACC kysyä-IMP.2SG
 ’kysy minulta’
- (22) *ma lüw-et tōrti inšəs-t-em* (Lel’hova 2012: 38)
 minä hän-ACC/DAT suoraan kysyä-PRS-ISG<SG
 ’minä kysyn häneltä suoraan’
- (23) *ma nüŋ-at wont-əm lüw-at náymə-ta* (Onina 2017: 184)
 minä sinä-ACC pyytää.PRET-ISG hän-ACC suostutella-INF
 ’minä pyysin sinua suostuttelemaan hänet’

Vahilla ja Vasjuganilla *ki*-partikkeli on yleinen nominaalisen predikaatin merkitsin.²⁵ Esimerkissä (24) sitä käytetään komparaation ilmaisemisessa. Lisäksi mukana on postpositio, joka näyttää vaativan pääsanansa akkusatiiviin, jos se on persoonapronomini. Satunnaisesti Vahin sanakirjassa on mukana kummallisilta näyttäviä persoona-pronominin muotoja, jotka tarkemmin tutkittaessa paljastuvat sulautuneiksi postpositioiksi, kuten esimerkissä (25). Pohjoishantissa komparaatio ilmaistaan eräänlaisella moderatiivisella *šək*-johtimella ja postpositiolla *cti*, kuten Šuryškarissa (26).

22. Sattumalta aivan samannäköinen kuin taivutusmuoto ’satuni’ (SOC: 161).

23. Ks. alaviitettä 19, muutenkin olemme korjanneet ortografiaa.

24. *imajen cti inšəsŋ* ’kysy tädiltä’ (Lel’hova 2012: 38).

25. Tästä tarkennuksesta kiitämme vertaisarvioijaa.

- (24) *mən(-t) niŋə äj-əki* (GrEKh 160)
minä-ACC POST pieni-PRED
'hän on nuorempi / pienempi kuin minä'
- (25) *män-niŋä-nä ökem²⁶ / ala-ki²⁷* (Mogutaev 1996: 155)
minä-POST-COM pieni suuri-PRED
'hän on minua pienempi / suurempi'
- (26) *naŋ tuw elt-elt aj-šək* (Onina 2018: 73)
sinä hän POST-PX3SG pieni-COMP
'sinä olet häntä nuorempi'

Vahin-Vasjuganin ergatiivilauseessa (27) ei ole nominatiivista subjektia vaan lokatiivinen, ja henkilöobjekti voi olla akkusatiivissa (tai nominatiivissa, esimerkki 7). Hyötyjäkin voi olla vielä kolmipaikkaisilla verbeillä läsnä lauseessa latiiivissa (28). Tällaiset kolmen persoonapronominin lauseet ovat kyllä ylen harvinaisia.

- (27) *ču sart-na mä-n qač kəmlaytə-ɣal* (GrEKh 246)
se hauki-LOC minä-ACC melkein kumota-IVPRET.3SG
'se hauki melkein kaatoi minut (veneestä)'
- (28) *löŋ-ən män-t löŋ-ä majlə-s* (Gulya 1966: 75–76)
hän-LOC minä-ACC hän-LAT lahjoittaa-IIPRET.3SG
'hän lahjoitti minut hänelle'

4.3. Datiivi

Puhtaasti morfologiaan ja edeltäviin kielioppeihin perustuen olemme erottaneet datiiivin ja latiiivin, vaikka niiden funktiot menevät lomittain. Tämanniminen sija löytyy muilta paitsi Filchenkolta. Terėskinilla (1961: 63) *a*-päätteinen datiiivi löytyy vain Vahin persoonapronomineilta, ja käsittelemme ne latiiivin yhteydessä. Surgutissa datiiivi on henkilöön liittyvä suuntasija:

- (29) *ma wəle²⁸ nüŋ-ati jast-əm²⁹,...* (Onina 2017: 109)
minä PTCL sinä-DAT sanoa.PRET-1SG
'minähän sanoin sinulle,.. / enkö minä sanonutkin sinulle...'

26. Tässä sanassa esiintyy lähteissä vokaalivaihtelua: Vah, Vasjugan *ükəm* 'pieni, vähäinen' (Terėskin 1981: 506); *ökəm* 'pieni, nuori' (Honti 1984: 214).

27. Vastaava Vahin adjektiivi löytyy toistestakin lähteestä: *alləŋi* 'vanha; ränsistynyt' (Terėskin 1981: 13); *əllə* 'suuri' (Honti 1984: 214).

28. Tälle Surgutin emfaattiselle partikkelille löytyy useita käännösvaihtoehtoja venäjäksi (SDHJa 206): 'vidno, ved', razve / nähtävästi, -hAn, tuskin', näistä viimeinen on Oninan käyttämän alkuperäislähteen mukainen (Skazki 23, 77). Unkariksi 'no, hiszen, bizony, bezzeg / no, -hAn, -pA, kyllä, niin, toki, todella(kin)' (SOC 174).

29. Surgutin 'sanoa'-verbin rektio voi olla myös LAT tai APPR.

Pohjoishantissa datiiivin sijapäättteenä toimiikin PX. Kazymilla datiiivi ja akkusatiivi ovat vielä erilliset, mutta siitä pohjoiseen ne ovat langenneet yhteen. Šuryškarista on tallennettu seuraavanlainen uhkaus, jossa omistaja on akkusatiivi-datiivissa:

- (30) *want-i-sa, ma näŋ-en kur-t-an-*
katsoa-IMP.2SG<SG-ENCL minä sinä-ACC/DAT jalka-PL-PX2SG
još-t-an šaxa nõχ at mäs-t-ətam! (Onina 2018: 56)
käsi-PL-PX2SG sitten PFX PROH repiä-PRS-1SG<PL
'katso, tapan sinut (= etten revi jalkojasi ja käsiäsi)'

Kazymilla *ńotti* 'auttaa' verbin rektio on datiiivinen ja Šuryškarissa akkusatiivi-datiivinen, paitsi että Synjalla myös latiivinen³⁰ on mahdollinen.

- (31) *puχ-ije, juw-a, ma näŋ-en ńot-λ-em* (Nemysova 1988: 92)
poika-DIM tulla-IMP.2SG minä sinä-DAT auttaa-PRS-1SG<SG
'poikaseni, tule, autan sinua'

Hantin modaalinen nesessiivinen apuverbi *mos-* 'tarvita, täytyä' järjestyy (akkusatiivi-)datiivisella henkilökokijalla, kuten seuraavissa Surgutin (32), Šuryškarin (33) ja Kazymin (34) lauseissa.

- (32) *man-tem mən-tayɔ³¹ mos-əλ* (SDHJa 228)
minä-DAT mennä-INF täytyä-PRS.3SG
'minun täytyy mennä'
- (33) *mä-nem kim et-ti mos-t!* (Onina 2017: 176)
minä-ACC/DAT ADV mennä.ulos-INF täytyä-PRS.3SG
'minun täytyy mennä ulos!'
- (34) *łüw-eλ ar tinəŋ purtön mos-λ* (Solovar 2006: 159)
hän-DAT paljon kallis lääke täytyä-PRS.3SG
'hän tarvitsee paljon kalliita lääkkeitä'

Iän ilmaiseminen onnistuu myös ilman verbiä Šuryškarissa (akkusatiivi-)datiivilla (35) ja Vahilla latiivilla (36), missä voi nähdä aivan selvää venäjän datiivirakenteen *mne 30 let* vaikutusta.

- (35) *män-em χölman tət* (F. M. Lel'hova)
minä-ACC/DAT 30 talvi, vuosi
'olen 30-vuotias'

30. *nəŋ mōlti wūrən mənem-a ńot-a!* 'auta minua jollakin tavoin!' (Lel'hova 2012: 112).

31. Näitä infinitiivien pitkiä muotoja esiintyy laajalti, ja ne ovat ainakin osittain vapaassa vaihtelussa lyhyempien infinitiivien kanssa.

- (36) *män-ä jöyərki+läwət³² al* (Terėskin 1981: 13)
minä-LAT 17 vuosi
'olen 17-vuotias'

Aivan vastaava rinnastus sopii myös toiseen tapaukseen: *mānem jām* 'voin hyvin, minulle sopii / mne horošo'. Näissä molemmissa voisi Fedosja Lel'hovan mukaan yhtä hyvin olla latiivi: *mānema*.

4.4. Latiivi

Latiivilla on obinugrilaisissa kielissä kolme muodollista tunnusta: 1) *-a* hantin murteisista itäisimmistä suurimpaan osaan pohjoismurteiden aluetta eli Vahin-Vasjuganin, Surgutin, Irtyšin ja Keski-Obin murteissa³², 2) *-n* mansin murteissa ja 3) *-na* kaikkein pohjoisimmassa eli Obdorskin murteessa, jossa latiivi ja lokatiivi ovat langenneet yhteen mansin vaikutuksesta (Terėskin 1974: 69). Latiivin pätehtävä yleisesti ottaen on tulosijaisen lokaalisuuden ilmaiseminen. Aineistostamme löytyy joitakin tapauksia, joissa Surgutin persoonapronomini on läsnä adverbialina:

- (37) *ńəye-m mantem-a toppə ńaləm pamtə-γ* (KRHS 97)
n.sisar-PXISG minä-LAT vain kieli näyttää.PRET-3SG
'pikkusiskoni näytti minulle kieltään'
- (38) *məηatew-a jöwt-əm ne ńaləməη* (KRHS 73)
me-LAT tulla-PST.PTCP nainen puhelias
'meille tullut nainen on puhelias ("kielevä")'
- (39) *mantem-a məšməta kəw moč kiwrəγlə-γ* (KRHS 9)
minä-LAT jokin pitkä sairaus tarttua.PRET-3SG
'minuun tarttui jokin pitkäaikainen sairaus'

Vastaava tapaus on Synjan esimerkki (40), jossa persoonapronomini on latiivissa ja sen perässä on joko postpositio tai adverbii tulkinnasta riippuen. Emme nimittäin tiedä, että hantiin olisi analysoitu postpositioita, jotka vaativat eteensä muun sijamuodon kuin nominatiivin. Tavallisempaa pohjoishantissa on, että *ješəlt* 'vastaan' saa peräänsä PX:n.

- (40) *łūw manem-a ješəlt kim et-əs* (DS 73a)
hän minä-LAT vastaan PFX tulla.ulos-PRET.3SG
'hän tuli ulos minua vastaan'

32. Sisältää lukusanan *jöy* 'to' ja johtimen sekä lukusanan '7'.

33. Tässä mukaan lasketaan myös Kazymin murrealue.

Vahin-Vasjuganin alueella latiivin *-a* liitetään pronominivartaloon ilman PX:a. Harmillisesti Filchenko nimittää tätä sijaa **illatiiviksi**, me käytämme kuitenkin muiden kielioppien kanssa paremmin yhteensopivaa nimeä latiivi. Yksikön 3. persoonan persoonapronominista on toinenkin vartalovaihtoehto vanhemmassa lähteessä (44):

- (41) *jöy män-ä loγ äräytə-s* (GrEKH 221)
 hän minä-LAT hevonen luvata-IIPRET.3SG
 'hän lupasi minulle hevosen'

- (42) *jöy män-ä či toloy-qəS* (GrEKH 344)
 hän minä-LAT se sanoa-IIPRET.3SG
 'hän sanoi sen minulle'

- (43) *tū aməs-l-əm qa niη-qən männ-ä³⁴*
 DET istua-PRS-1SG 2 nainen-DU minä-LAT
ju-s-γən (GrEKH 305, 310)
 tulla-IIPRET-3DU
 'istuin ja luokseni tuli kaksi naista'

- (44) *mä löy-a tū köl at-A-əm:* (Terëškin 1961: 92)
 minä hän-LAT tämä sana sanoa-PRS-1SG
 'minä sanon tämän sanan hänelle.'

Kokijasubjekti järjesty Surgutin hantissa (ja etelähantin alueella³⁵) latiivilla:

- (45) *mantem-a aəŋ kəwətə-ta jəm* (KRHS 5)
 minä-LAT aamu juosta³⁶-INF hyvä
 'minun on hyvä juosta aamuisin'

Vahin-Vasjuganin modaalinen nesessiivinen apuverbi *mas-* 'tarvita, täytyä' järjestyttiin passiivisella henkilökokijalla. Tähän voidaan lisätä passiivin tunnus toisin kuin pohjoishantissa, jossa passiivin tunnusta ei tällaiseen apuverbikontekstiin tule.

- (46) *nuy-a³⁷ mas-l-i mən-tä älinti-ntä* (GrEKH 445)
 sinä-LAT täytyä-PRS-PASS.3SG mennä-INF mennä.makuulle-INF
 'sinun pitää mennä nukkumaan'

34. Filchenkolla on tässä toinen, varmaankin virheellinen analyysi: *män-nä* 1SG-LOC. Refereemme huomauttaa, että hantissa konsonantit voivat vokaalien välissä kahdentua.

35. Etelä- ja itähantin rajalla Salymissa *məntew-a jäytə* 'meidän on kylmä / nam prohladno' (Terëškin 1981: 275).

36. Samaa verbiä käytetään myös kosimisesta (Paasonen 1926: 55).

37. Tässä voisi olla kaksi vaihtoehtoa, sillä sanan vokaali ei ole pronominitaulukon (GrEKH 12.4) mukainen, siinä *nöŋ* 'sinä', *nəŋ* 'te'. Filchenkon käännös on 'you all need to go sleep'. Refereemme mielestä yksikkö on oikea ratkaisu. Labiaalinen *u* on myös kyrillisen ortografian mukainen tulkinta 'sinä'-pronominin vokaaliksi Surgutin kirjakeielessä, tosin vielä pisteillä lisättyinä (*nyjy*), ja Vahin kirjakeielessä peräti pitkä *o* (*nöŋ*).

Vaikkei Šuryškarin alueella muualla persoonapronominien latiiivisia muotoja todennäköisesti juurikaan esiinny, Synja-joen varrelta tällaisia kuitenkin löytyy, kuten hyötyjä:

- (47) *näŋen-a šaškan lut-s-əm* (Lel'hova 2012: 82)
sinä-LAT kangas ostaa-PRET-1SG
'ostin sinulle kangasta'
- (48) *lüwet-a mötor mojtə-s-a* (DS 169)
hän-LAT moottori lahjoittaa-PRET-PASS.3SG
'hänelle lahjoitettiin moottori'

Verbi 'muistaa, muistella' järjestyy Surgutissa (49) latiiivilla, ja sitä voi verrata esimerkkiin (57). Kazymissa (50) on käytettävä lokatiivista postpositiorakennetta *oləŋ+əm*, jossa PX tulee vartalon ja CX:n väliin:

- (49) *älə mantem-a nöməmt-a!* (Ljama 240)
vain minä-LAT muistaa-IMP.2SG
'muista vain minua!'
- (50) *müŋ näŋ oləŋ-en-ən nöməs-λ-əw* (Solovar 2006: 175)
me sinä POST-PX2SG-LOC muistaa-PRS-1PL
'me muistamme / ajatteleimme sinua'

Latiiivilla järjestyy ainakin 'uskoa, luottaa'-verbi sekä Surgutissa (51) että Vahilla ja Vasjuganilla (52), samoin Obdorskissa (53):

- (51) *panə kəötəŋ əwəl lüwat-a* (SOC 88)
ja joutsen uskoa.PRET.3SG hän-LAT
'ja joutsen uskoi häntä / *häneen³⁸ / luotti häneen'
- (52) *mə nuŋ-a əntə ögəl-l-əm* (GrEKH 336, 426)
minä sinä-LAT NEG uskoa-PRS-1SG
'en usko sinua'
- (53) *χoj motχatt lepəlt-əs, lüwet-a χələwət*
kuka eilen valehdella-PRET.3SG hän-LAT huomenna
ant ewəlt-t-a (DS 156a)
NEG uskoa-PRS-PASS.3SG
'sitä, joka eilen valehteli (tai: petti), ei uskota huomenna'

38. Suomessa illatiivi *uskoa*-verbin yhteydessä tuo juhlallisen ja/tai uskonnollisen merkityksen. On hieman vaikea suppeiden esimerkkien avulla ja venäjän *verit'*-verbin merkitysten perusteella päätellä, onko hantin vastaavan verbin merkitys suomeksi 'uskoa' vai 'luottaa' vai peräti molemmat.

Joskus voi teksteissä näkyä kertojan epäröinti ja kenties jopa ilmauksen korjausyritys. Surgutin tekstikokoelmasta löytyi myös tällainen erikoinen saman persoonapronominin sekä akkusatiivissa että latiivissa olevan sisältävä lause, jossa objekti-konjugaatio paljastaa nuolet objekteiksi ja henkilön adverbialiseksi kohteeksi:

- (54) ..., *пάλλαγ³⁹* *јγ-эм* *нол-лал* *man-t* *mantem-a*
 pistämätön tulla-PST.PTCP nuoli-PL.PX3SG minä-ACC minä-LAT
ли́шэ⁴⁰ *лак-л-эл* (Ljama 234)
 IMP.PTCL ampua-PRS-3SG<PL
 '...; tylsistyneet (= pistämättömiksi tulleet) nuolensa ampukoon
 minut, minuun'

4.5. Approksimatiivi

Suuntasijoja on hantissa runsaasti. Niistä approksimatiivi (tai aditiivi) on tyypillinen vain itähantille, ja sen päätte on Vahilla-Vasjuganilla *-pä*, *-pa* ja Surgutissa *-nam* (Terëškin 1974: 71). Filchenkolla (GrEKH 100–101) on kieliopissaan kaksi eri allatiivia, joista **allatiivii:n** päätte on *-pa* ja **allatiiviz:n** *-nam* taas vastaa oikein hyvin muiden kielioppien approksimatiivia, vaikka se on selitetty akkusatiivin ja PX:n sisältäväksi eikä sitä ole pantu persoonapronominitaulukkoon (mts. 124). Molemmat allatiivit ilmaisevat samanlaista toimintaa tai liikettä kohti jotakin. Vasjuganin demonstratiivipronomineissa nämä molemmat allatiivit voivat olla peräkkäin (mts. 101). Tekijä arvelee allatiiviz:n olevan leksikalisoitumassa determinatiiviseen käyttöön lokatiivisesti 'there, over there' ja allatiivii:n ilmaisevan enemmän suuntaa tai kohdetta. Vahin persoonapronomini ja substantiivi paikanadverbiaaleina käyttäytyvät samalla tavoin:

- (55) *mänä-pä* *tom* *тарэс-па* *лэγөл-л-эмэн* (Terëškin 1961: 69, 112⁴¹)
 minä-APPR se meri-APPR lentää-PRS-1DU
 'lennetään (oik. me 2 lennämme) minun luokseni sille merelle'

Kaikilla tulosuuntasijoilla eli latiivilla, datiiivilla ja approksimatiivilla on Surgutissa jossain määrin synonyymiselta vaikuttavaa käyttöä. Approksimatiivia sopii Csepregin (SDHJa 90–91) tavoin hyvin luonnehtia **yleiseksi tulosuuntasijaksi**, kuten alla oleva Tremjuganin esimerkki kertoo.

- (56) *mantem-nam* *jo-л* (Vértes 1967: 87)
 minä-APPR tulla-PRS.3SG
 'hän tulee minua vastaan / minun suuntaani / minua kohti'

39. Kantana on Tremjuganin ja Juganin verbi *пэл-*, Vahin ja Vasjuganin *pel-* 'pistää / kolot' / 'stechen' (DEWOS 1138–1140). Toinen sanakirja antaa Vahin ja Vasjuganin johdoksille *pelləχ*, *pelləχəki* suoraan merkityksen 'tylsä / tupoj / stumpf' (OW 788b). Itse asiassa on kyse partisiipin kieltomuodosta 'pistämätön, tunkeutumaton' (SDHJa 182–185).

40. Venäjäksi kehotus 'pusti'.

41. Sama esimerkki on Filchenkolla (GrEKH 129). Hänellä sijamuodon nimi on **allatiivi**. (Tässä esimerkissä ei sattumalta ole mukana tarkentavaa numeroa 1 tai 2.)

Kognitiivisiin verbeihin voi liittyä Surgutissa approksimatiivinen lauseenjäsen (57), vrt. aiempaan esimerkkiin (49). Pohjoishantin vastaava konstruktio järjestyy postpositiolla: Kazymissa *peḷi* tai *oləḡən* ja Šuryškarissa *peḷa* tai *oləḡən*.

- (57) *atəm nöməs mantem-nam aḷ tōj-a!* (Onina 2017: 74)
 huono ajatus minä-APPR PROH habeo-IMP.2SG
 ’älä ajattele minua pahalla / älköön sinulla olko pahoja ajatuksia minusta /
 minua kohti’

Pelkkä approksimatiivissa oleva adverbiaali näyttää täydentävän verbiä *leḡəḷta* ’katsoa’. Surgutin hantit siis katsovat jonnekin eikä jotakin. Jopa samalla kertojalla voivat persoonapronominin päätteet vaihdella pitkin tarinaa, kuten Juganilta tallennetussa tarinassa sammakosta (58). Sivua myöhemmin katsomisen kohde on identtissä kontekstissa lyhyemmässä muodossa *ḷūwa-nam*:

- (58) *noməḷta ḡos-ət ḷūwati-nam leḡəḷ-a-ət* (Skazki 53, 109)
 ylhäältä tähti-PL hän-APPR katsoa-PRS-3PL
 ’ylhäältä tähdet katsovat häntä / häneen’

Myös ainakin harvinaisempi *wāḷpəsəḷti* ’metsästää’, jota käytetään petoeläinten saalis-
 taessa, järjestyy tällä samalla sijalla.⁴² Tässä seuraavassa sen sijaan on sopiva persoonapronominitapaus:

- (59) *mantem-nam jəḡk aḷ pōḷḡəḷt-a* (KRHS 13)
 minä-APPR vesi PROH räiskyttää-IMP.2SG
 ’älä räiskyttä vettä päälleni’

4.6. Lokatiivi

Lokatiivia ilmaistaan hantissa suffiksilla *-nə*, *-n* ja *-na*, *-nä* ja mansissa suffiksilla *-t* (Terėskin 1974: 70). Koko hantin kielialueella lokatiivi toimii passiivilauseen agentin sijana, kuten seuraavista Surgutin lauseista (60) ja (61) näkyy. Kauempiana idässä passiivilauseet käyvät harvinaisiksi, ja niitä on vaikea löytää, varsinkaan sellaisia, joissa olisi persoonapronomini agenttina. Vahin-Vasjuganin alueelta tulevat kuitenkin esimerkit (62) ja (63) ja Vahin kirjakielestä esimerkki (64). Pohjoishantin osalta meidänkin aineistomme näyttää tukevan Ulla-Maijan laskelmia pronominiagenttien harvinaisuudesta; varsinkaan persoonapronomineja ei tuossa asemassa käytetä (Kulonen 1989: 279).

42. Erikoisuuden vuoksi esitämme tässä kyseiset kaksi lausetta: *kəti ḷəḡkr-ət-nam wāḷpəsəḷ-a* ’kissa metsästää / pyydystää hiiriä’ ja *lipək wāḷpəsəḷ-a* ’naali metsästää’ (KRHS 63).

- (60) *მწუ-ნა min ოჯაყ-ო-მან* (SOC 26)
 hän-LOC me.DU tavata.PRET-PASS-IDU
 'hän tapasi meidät(2) (passiivi)'
- (61) *მა-ნა ოტ-ოტ სამალ'ოტ-ა იამ-ა-ტ* (KRHS 67)
 minä-LOC tavara-PL lentokone-LAT nostaa.PRET-PASS-3PL
 'minä nostin tavarat lentokoneeseen'
- (62) *აჟ აჟპ-ალი მან-ნა კურ-ჯატ-ი კატ-ი* (GrEKh 403)
 pieni koira-DIM minä-LOC jalka-PL-ELA pitää.kiinni.PRET-PASS.3SG
 'minä pidin pientä koiraa kiinni jaloista'
- (63) *ლო-ენ მანა-პა უუ-ჯალ-უ-ჟმ* (Gulya 1966: 115)
 hän-LOC minä-ENCL nähdä-IVPRET-PASS-1SG
 'hän näki minutkin'
- (64) *მა-ნა კოტი უარ-ლ-ი?* (Äl'wi 74, 75)
 minä-LOC miten tehdä-PRS-PASS.3SG
 'mitä minun pitää tehdä? / čto delat?'

Perinteisesti on ajateltu, että lokatiivi on myös **ergatiivirakenteen** semanttisen subjektin sija itähantissa.⁴³ Kuten jubilaarimme on kirjoittanut hyvässä yhteenvedossaan senastisesta itähantin ergatiivista koskevasta tutkimuksesta, muodostavat itähantin ergatiivilauseet itsenäisen selvärajaisen syntaktisen kategorian, joka on muodollisesti erotettavissa aktiivi- ja passiivilauseista. Muissa rakenteissa subjektina oleva persoona-pronimi voidaan jättää ilmaisemattakin, sillä verbien taivutus päätteet riittävät, mutta ergatiivisuus ilmenee nimenomaan lokatiivisesta subjektista (Kulonen 1991: 184). Sen sijaan objekti voidaan jättää poisikin, sillä sen olemassaolo näkyy objektikonjugaatiosta. Toisaalta subjekti näyttää olevan vähintään samalla tasolla kuin objekti elollisuushierarkiassa ja hyvin agenttiivinen (Kulonen 1991: 192, 195). Tosin tässä ei Surgutin hantin osalta (65) liene kyse oikeasta ergatiivista vaan siitä, että aikaisemmin puheessa esillä ollut topiikki ilmestyy uudelleen. Tämän luontevan selityksen on esittänyt väitöskirjassaan Ulla-Maijan oppilas Sachiko Sosa (2017: 182–207). Oikeassa ergatiivissahan objektitaivutuksen pitäisi olla pakollinen. Toisaalta aihetta tarkemmin tutkittaessa löytyy erilaisia poikkeuksia.⁴⁴ Tällaisia subjektia korostavia rakenteita löytyy runsaasti myös idempää, Vahilta-Vasjuganilta (66), (67):

43. Tällainen rakenne vastanee Dixonin (1994) termiä *marked nominative*, missä Agentti on merkitty erityisellä sijapäätteellä eikä objekti (Target).

44. Mm. georgiassa nomineilla on ergatiivisija vain aoristitempuksen kanssa ja nganasaanista löytyy akkusatiivisuuden rikkovia piirteitä, sillä *m*-akkusatiivi on rajattu määräisiin patientteihin (Filimonova 2005: 93–95). Samaahan voi sanoa itämansista (Kulonen 2007: 54–55).

- (65) *liw-nə jay tɔʌ iʌ kit-əʌ*
 hän-LOC ihmiset sieltä PFX lähettää-PRS.3SG
panə niŋ-əʌ nɔk ti waj-təɣ (SOC 92)
 ja vaimo-PX3SG PFX tämä ottaa.PRET-3SG<3SG
 'hän lähetti sieltä ihmisiä (alas) ja otti puolison'
- (66) *lɔŋ-ən lɔŋ-ət wijnat⁴⁵ il-wəl-tə⁴⁶* (Gulya 1966: 76)
 hän-LOC hän-ACC tahallaan PFX-tappaa.PRET-3SG<SG
 'hän tappoi / surmasi hänet tahallaan'
- (67) *əllə⁴⁷ sart man-nə öyöli-s-im* (GrEKH 104, 212)
 iso hauki minä-LOC valmistaa-IIPRET-1SG<SG
 'valmistin ison hauen'

On jopa esitetty ajatus, että koska lokatiivin muut kuin varsinaiset olosijaiset tehtävät ovat kasvaneet, postpositioiden käyttö olo- ja tulosijoja ilmaisemaan olisi runsastumassa kieliopillistumisen kautta. Monet postpositiot ovat luonteeltaan antropomorffisia, mikä on kielentutkijoille selvää, mutta ei aina kielenpuhujille (GrEKH 105–106). Havaintoverbien kanssa henkilökokija on lokatiivissa, kuten Vasjuganilla:

- (68) *män-nə jiyata-l-im, qaqi wajay* (GrEKH 96)
 minä-LOC nähdä-PRS-1SG<SG nuor.veli eläin
 'minä näen sen, nuoremman (eläin)veljen'

Lokatiivinen kokija tulee myös sairastamisen ja kivunilmausten yhteyteen, Vahilla ja Vasjuganilla (69) ja Obdorskissa (70), jossa sijoja onkin niukalti. Myös Šuryškarin alueelta (mahdollisesti Synjalta, vaikkei lähde sitä kerrokaan) on sattumalta tallennettu lokatiivinen kokijoita (71), jolle vastineita löytyy Obdorskista (Nikolaeva 1995: 95):

- (69) *män-nə oy-am qənč-wəl* (GrEKH 248)
 minä-LOC pää-PX1SG olla.kipeä-PRS.3SG
 'pääni on kipeä / päätäni särkee / minulla särkee päätä'
- (70) *mänem-na ma jəm pelk-em kasj* (DS 100b)
 minä-LOC minä hyvä, oikea puoli-PX1SG kipeä
 'minulla on oikea kylki kipeänä'

45. Vah, Vasjugan *wij* 'oveisuus, viekkaus', *wijəŋ* 'viekas, viekasteleva', *wijnat* 'tahallaan, tarkoituksella, turhaan' (OW 204a–b, Teräskin 1961: 131).

46. Joskus loppukonsonantti -ɣ voi olla niin heikko, ettei se enää kuulu.

47. Tämän sanan vokaalisto näyttää harmillisesti vaihtelevan, 1. ja 2. tavussa on molemmissa sama vokaali *ä*, *ä* tai *ö*, sillä Filchenko ei ole onnistunut yhtenäistämään merkintöjään (GrEKH 65).

- (71) ...*šikem*   *lūwitat-en kaš*   (DS 50b)
 siinä.määrin he-LOC hauska
 '...heillä on niin hauskaa'

Vaikka hantissa on oma *habeo*-verbi, löytyy Vasjuganilta tällainen lokatiivinen omistus-
 rakenne, joka vastaa oikein hyvin venäjän rakennetta *u menja est' drug*:

- (72) *män-nə qasj wəl-wəl*   (HT 69–70)
 minä-LOC mies, ihminen olla-PRS.3SG
 'minulla on ystävä'

Synja-joen varren (73) ja (74) ja pohjoisemmilla Obdorskin (75) hanteilla on oma käyttö-
 alueensa harvinaisille persoonapronominien lokatiiveille: mielipiteen ilmaukset. Nämä
 näyttävät venäjän *po* + persoonapronominin datiiivi -mallin kopioilta, kuten *po moemu*
 '(minun) mielestäni'. Obdorskin suunnassa tunnetaan mm. muodot *nanemna* 'mie-
 lestäni' *näjenna* 'mielestäsi', *luwetna* 'hänen mielestään' ja *luwitalna* 'heidän mieles-
 tään' (Nikolaeva 1995: 95, Randymova 2011: 53).

- (73) *mānem-en šit atəm*   (F. M. Lel'hova)
 minä-LOC tämä huono
 'minusta tämä on paha (juttu) / huono (asia)'
- (74) *mūjew-en, pātsəm χörpi*   (F. M. Lel'hova)
 me-LOC pelottava kaltainen
 'meidän mielestämme se on kauheaa / kamalaa'
- (75) *lūwitat-na mūj χot-ew aj*   (A. A. Šijanova)
 he-LOC me talo-PX1PL pieni
 'heidän mielestään meidän talomme on pieni'

Kovin laajaa tämä käyttö ei ole, sillä ainakin Kazymın kirjakielen käyttöalueen
 pohjoisrajalla asuvat Tegin asukkaat ilmaisevat mielipiteensä postposition *šir* avulla:
ma šir-em-en 'minun mielestäni' (PX + LOC) (O. V. Handybina). Obdorskin murre-
 alueellakin käy sama postpositiorakenne, jonka yhteydessä epäjohdonmukaisesti voi
 samasta Sob-joen suun alamurteesta olla kahdenlaisia lokatiivimuotoja; odotuksen-
 mukaisesti: *ma šir-em-na* 'mielestäni / po-mojemu', mutta myös periaatteessa väärän-
 laisia (liian eteläisiä): *mūj šir-ew-en* 'meidän mielestämme / po-našemu' (DS 152a⁴⁸).
 Toinen lähde tarjoaa nämä esimerkit: *ma šir-em-na* 'mielestäni', *nāj šir-en-na* 'mieles-
 täsi' ja *lūw šir-et-na* 'hänen mielestään'⁴⁹ (Randymova 2011: 53, 89).

48. Hakusanoja on kaksi: *шурпи* ja *шурпа* (DS 153a).

49. Tässä on vaara väärinkäsityksiin, sillä ilmauksella on toinenkin käännösmahdollisuus: 'kuin hän / kak on' (Niko-
 laeva 1995: 160).

4.7. Ablatiivi

Hantissa paikallissijojen kolmijako ei koko kielialueella toteudu täydellisesti, sillä oma erosija (tai kaksikin) on tyypillinen vain itähantin murteille. Vahilla-Vasjuganilla se muodostetaan päätteellä *-ōγ, -äγ (-oγ, -aγ)* ja Surgutissa vokaalilla *-i*, mansissa päätte on *-nəl, -nəl* (Terëskin 1974: 71). Tässä artikkelissa olemme kuitenkin päättäneet nimittää tätä Vahin-Vasjuganin sijaa elatiiviksi, sillä siellä on myös *i*-päätteinen erosija, joka sopii Surgutin samannäköisen ablatiivin yhteyteen paremmin. Surgutissa pelkän vokaalin sisältävä sijapäätte näyttää liittyvän vain muihin nomineihin, persoonapronominien kanssa käytetään postpositiosyntyistä pitempää sijapäätettä, joka on ehkä vasta liimautumassa varsinaiseksi sijapäätteeksi. Pohjoishantissa erosijaisia tehtäviä hoitavat postpositiot, kuten Kazymin *ewält⁵⁰*: *ma ewältema* 'minulta', Šuryškarin ja Obdorskin *ewält* ja *elti* (Kaksin 2007: 65, DS 156a–b).

Tavallinen tapaus, omistajan ablatiivi, ilmaistaan uuden tulokunnan mukaan postpositiolla, johon osa informanteista liittyy vielä omistusliitteen. Tällaisia muotoja kaikista yhdeksästä persoonasta on tallennettu jo 1900-luvun alussa Juganin hanteilta (mm. Paasonen 1965: 81). Liikkeen tai toiminnan alkupistettä ilmaistaan samoin postpositiolla. Seuraavat esimerkit Surgutin hantista:

(76) *liŭ ma niŋkt-əm niɔk wəj* (SDHJa 108)
hän minä POST-PXISG paperi ottaa.PRET.3SG
'hän otti minulta paperin'

(77) *ma əγ niŋti ju-ə-əm* (SDHJa 109)
minä he POST tulla-PRS-1SG
'minä tulen heiltä'

Ablatiivi kuuluu myös kognitiivisten verbien rektioon, kuten Vahilla-Vasjuganilla (78) ja (79). Vastaavassa ilmauksessa pohjoisessa adverbiaalinen avuksi tarvitaan postpositio: Kazymilla *oləŋən*, kuten näkyi jo esimerkkilauseessa (19), ja Šuryškarin kirjakielessä *elti*.

(78) *miŋ⁵¹ jiy-i əntə qolwaŋta-wəl⁵²* (GrEKH 336, 425)
me he-ABL⁵³ NEG kuulla-PRS.3SG
'me emme kuule heistä'

(79) *tərug qojnəkəm juɣ-i way-wəl* (GrEKH 172)
äkkiä joku hän-ABL kutsua-PRS.3SG
'äkkiä joku kutsuu häntä'

50. Tai *ewəlt*.

51. Voi olla myös *miŋ*.

52. Tässä lauseessa on paljon vikaa: persoonapronominissa 'he' on yhdistelmä duaalia (vokaali) ja pluraalia (loppukonsonantti), verbin muoto on outo, se ei kongruoi subjektin kanssa. On epäselvää, milloin tämä ei-kieliopillisuus on syntynyt.

53. Tämä sija puuttuu Filchenkon (GrEKH 124) pronominitaulukosta ja siksi on tärkeää, että lause on mukana tässä artikkelissa mahdollisista virheistään huolimatta. Muiden nominien yhteydessä tekijä esittelee sijapäätteen *-i* nimellä **elatiivi**.

Vanhemmissa lähteissä puhutaan vielä Surgutin (pitkästä) ablatiivista sijana:

- (80) *mā-niŋt-em aλ kit-a* (Vértes 1967: 89)
 minä-ABL-PXISG PROH jäädä-IMP.2SG
 'älä jää minusta jälkeen'

Gulya (1966: 68) on samanlaisen postpositionnäköisen tapauksen nimennyt **komparatiiviksi** sen funktion mukaan: *mā löŋ-niŋət jəmə ropil-l-əm* 'työskentelen häntä paremmin / paremmin kuin hän'. Niitä löytyy myös Karjalaisen sanakirjasta Vasjuganilta:

- (81) *nöŋ kat-an-niŋə mā kat-am ələ-ki* (OW 42b)
 sinä talo-PX2SG-COMP minä talo-PXISG ISO-PRED
 'minun taloni on suurempi kuin sinun (talosi)'

Seuraavat kaksi Surgutin lausetta on vielä Csepregin kieliopin unkarinkielisessä versiossa (SOC 26) merkitty ikään kuin CX:n ja PX:n sisältäviksi, taulukoista tällaiset muodot kuitenkin puuttuvat. Surgutin hantissa 'pelätä' -verbi järjestyy persoonapronominien kanssa useimmiten postpositiolla, kun taas substantiivit saavat **ablatiivin** päätteen, kuten lauseessa (84) näkyy. Tämä *iwəλt*-postpositio on laajalevikkinen. Surgutin teksteistä löytyy myös toisen postposition ja PX:n sisältävä rakenne: *ma nüŋ niŋkt-e pəλ-A-əm* 'minä pelkään sinua' (Ljama 171). Laajasta lähdeaineistostamme löysimme yhden ablatiivisen persoonapronominin Agan-joelta tallennetusta kertomuksesta (85). Pohjoishantissa tämä verbi järjestyy Kazymmin kirjakielessä vastaavalla *ewəλt*-postpositiolla, johon liittyy persoonapronominien kanssa PX ja latiivi (86). Vielä pohjoisempänä Šuryškarin kirjakielessä käytetään *elti*-postpositiota (DS 99a, 156b).

- (82) *ma lüw iwəλt-il pəλ-A-əm* (SOC 26)
 minä hän POST-PX3SG pelätä-PRS-1SG
 'minä pelkään häntä'
- (83) *ma öwər küřəp öt-i pəλ-A-əm* (SOC 26)
 minä pitkä, korkea jalkainen otus-ABL pelätä-PRS-1SG
 'minä pelkään sutta (pitkäjalkaista otusta)'
- (84) *ma potəm⁵⁴ jəŋk-i pəλ-A-əm* (SDHJa 155)
 minä kylmä vesi-ABL pelätä-PRS-1SG
 'minä pelkään kylmää vettä'

54. Oikeastaan kyseessä on *pätta* 'jäätää'-verbin partisii-pin perfekti 'jäätynyt'.

- (85) *tākā l'al' oḵḵo^s jəmat, jəmat niŋat-iji*
 niin taistelu johtaja hyvin hyvin sinä-ABL
pəl-əl! (Skazki 47, 102)
 pelätä-PRS.3SG
 'niin, taistelun johtaja pelkää sinua hyvin paljon'
- (86) *ał pał-a ma ewəlt-em-a* (Lyskova 2003: 98)
 PROH pelätä-IMP.2SG minä POST-PX1SG-LAT
 'älä pelkää minua'

Ablatiivisen rektion saavat myös Surgutin verbit *kāñaytata* 'kätkeytyä, piiloutua joltakin (jonnekin)' (tulosijaisen lisäksi) ja *pirita* 'kysyä tai vaatia joltakulta jotakin' nominatiiviohjettin lisäksi. Näyttää olevan aika sattumanvaraista, milloin postpositio on kirjoitettu yhteen edeltävän pronominin kanssa, milloin erikseen. Verbit 'vaatia joltakulta jotakin' ja 'kostaa jollekulle' saavat myös postpositiorektion:

- (87) *ma low-niŋkti-L waγ koč wəñnt-əm^{s6}* (Vértes 1967: 89)
 minä hän-POST-PX3SG raha kovin pyytää.PRET-1SG
 'pyysin / vaadin häneltä kovin rahaa'
- (88) *nur-em katL-em low niŋkti-L* (Vértes 1967: 89)
 kosto-PX1SG siepata.PRET-1SG<SG hän POST-PX3SG
 'olen costanut hänelle'

Surgutin partisiipin preteritin kanssa muodostuu samantapainen rakenne kuin suomessa partisiipin perfektillä. Tässä siis on selvä sijapäätte, ei (matkalla kohti agglutinointumista oleva) postpositio kuten edellisissä esimerkeissä. Rakenne poikkeaa suomen syntaksista.

- (89) *mantem-i tiw-əm moḵ-ət* (SOC 26, SDHJa 109)
 minä-ABL syntyä-PST.PTCP poika-PL
 'minulle syntyneet pojat'

55. Vahlita on merkitty muistiin: *əl oḵu* '(suuri) staršina / Amtsvorsteher' (joita voi olla myös pieniä), Tremjuganilta: *oḵo* 'isäntä' suhteessa palvelijaan (OW 21b). Steinitz on nähnyt taustalla hämartyneen yhdyssanan: Vah *əl!* *ok-ku* 'staršina, Amtsvorsteher' (DEWOS 115).

56. Tässä on kyse verbistä *wəñnt-* 'pyytää' (DEWOS 1566). Voi olla, että esimerkki on Paasoselta ja siis Juganin murteesta, jossa *-γ-* on hyvin heikko, siksi Paasosella näkyy olevan paljon diftongeja. Kiitämme tästä selityksestä Márta Csepregiä (sähköposti 20.6.2019).

4.8. Elatiivi (prolatiivi)

Filchenkon kieliopissa prolatiiviksi nimitetty sija *-oγ, -öγ* Vahilla ja Vasjuganilla ilmaisee liikkeen tai esineen siirtymisen lähtökohtaa. Muilla kuin persoonapronomineilla tätä sijaa käytetään myös prolatiivisessa merkityksessä. Alun perin Terëskinilta (1961: 66) peräisin olevien esimerkkien perusteella nimeämme sen tässä artikkelissa uudelleen elatiiviksi:

- (90) *män-oγ qoqqə-pa äl mən-ä* (GrEKH 130, 325, 432)
 minä-ELAT kauka-APPR PROH mennä-IMP.2SG

'älä mene luotani kauas'

- (91) *mä jin-öγ sil-ä⁵⁷ mən-s-əm* (GrEKH 130)
 minä he-ELAT vierä-LAT mennä-IPRET-1SG

'menin pois heidän luotaan'

Vahilta löytyy elatiiville tällaista käyttöä: *mənoγ əj kəsi* 'yksi meistä (oik. meistä yksi ihminen) / einer von uns / odin iz nas' (Karjalainen 1964: 118).

Pohjoishantissa ei persoonapronomineilla ole lainkaan erosijaisia muotoja. Lähinaapureista pohjoismansissa ablatiivi on säilynyt mutta lokatiivi kadonnut, kun taas itämansista löytyy molemmat kaasukset. Sammuneesta etelämansista sekä oloetta erosija ehtivät kadota. Pohjoishanti joutuu käyttämään pelkästään postpositio-rakenteita erosijaisuuden ilmoittamiseen. Tilanne on siis perin toisenlainen kuin tulosijaisten muotojen osalta.

4.9. Translatiivi

Translatiivin päätte on Vahilla-Vasjuganilla, Surgutissa ja Sosvan mansissa *-γ, -əγ, -γə*, kun taas Kondan mansissa ja Obdorskin murteessa päätte on *-j, -i* (Terëskin 1974: 71). Tämä sija kuvaa siirtymistä jostakin tilasta toiseen, olemista jossakin tietyssä tilassa ja ehkä myös jäämistä johonkin tilaan. Yllättäen Filchenkon kieliopissa ei ole yhtään esimerkkiä persoonapronominien translatiivista eikä sitä mainita niiden taulukossakaan, ja muillakin nomineilla sija vaikuttaa harvinaiselta.

- (92) *lūw əntə nūjati-γə jəγ - sorγa jəγ*
 hän NEG sinä-TRANSL ihminen nopeasti ihmiset
töjməlt-ə (SDHJa 107)
 ottaa.selvää-PRS.3SG

'hän ei ole sellainen kuin sinä – hän ottaa nopeasti selvää ihmisistä'

- (93) *mantem-γe toj* (Vértes 1967: 88)
 minä-TRANSL pitää.PRET.3SG

'hän piti (jotakuta) minuna'

57. Vahilla *sil* 'tila jonkin luona, vieressä', *silä* 'pois' (Terëskin 1981: 429).

Nykyään Surgutissa translatiivi korvataan usein **postpositiolla** kuten *soyit* tai *ķōras* 'kaltainen, tapainen', johon voi liittyä PX:

- (94) *lūw ontə nūŋ ķōras-γə jəγ* (SDHJa 107)
hän NEG sinä POST-TRANSL ihminen
'hän ei ole sinun kaltaisesi / hän ei muistuta sinua'

Pohjoisimmassa Uralin seudun eli Obdorskin murteessa ei persoonapronominien translatiivista ole aiemmin ainakaan kieliopissa esitetty tietoja ja on jopa väitetty, ettei tällaisia muotoja ole, vaan niiden tilalla käytetään postpositiota *iti* 'kuin /kak' (Nikolaeva 1995: 95).⁵⁸ Nämä uudet esimerkit on tallennettu keväällä 2019 kahdelta syntyperäiseltä Obdorskin hantin puhujalta:

- (95) *ma lūw-el nāŋen-ni tāj-s-em* (Z. I. Randymova)
minä hän-ACC/DAT sinä-TRANSL pitää-PRET-1SG<SG
'minä pidin häntä sinuna'
- (96) *lūw nāŋ-en manem-mi tāj-s-ətti* (Z. I. Randymova)
hän sinä-ACC/DAT minä-TRANSL pitää-PRET-3SG<SG
'hän piti sinua minuna'
- (97) *mūŋ nāŋ-en lūvet-ti tāj-s-ew* (A. A. Šijanova)
me sinä-ACC/DAT hän-TRANSL pitää-PRET-IPL<SG
'me pidimme sinua hänenä'

4.10. Instrumentaali(-objektiivinen)

Terškinin (1974: 70–71) luettelosta löytyy instrumentaali(s-objektiivinen) sija, ja Filchenkon pronominien sijamuototaulukossa on samaa perinnettä jatkava termi **instrumental object** (GrEKH 124, 129–130). Hontilla (1984: 63–64) kaasuksen nimenä on **instructivus-finalis**, eikä sitä löydy hänen Vahin tai Vasjuganin pronominiparadigmastaan. Sen päätte on Vahilla ja Vasjuganilla *-tə*, *-tə*, konsonantin jälkeen yleensä vain vokaali *-ə*, *-ə*. Surgutissa vastaavan *-at*-päätteisen sijan nimi voi vaihdella hieman lähteestä ja kieliopin kielestä riippuen. Unkarinkielinen lähde käyttää samaa latinan-kielistä nimitystä (SOC 21). Venäjäksi sijan nimi on **tvoritel'nyj** 'instrumentaali' (SDHJa mm. 105–106). Instrumentaali on joidenkin verbien rektiosija:

- (98) *ńewrem nūŋati-γat лəγлəksə-л* (SDHJa 107)
lapsi sinä-INS ikävöidä-PRS.3SG
'lapsi ikävöi sinua'
- (99) *lūwati-jat mǎnčləksə-γ* (SDHJa 94, 107)
hän-INS odotella.PRET-3SG
'hän odotteli häntä'

58. *nāŋ lūw iti ji-s-em* 'sinä muuttui häneksi / hänen kaltaisekseen / ty prevratilsja v nego / stal kak on' (Nikolaeva 1995: 95).

Kokijaakin voidaan ilmaista instrumentaalilla Kondalla ja Juganilla (100), samoin Tremjunganilla (101):

(100) *māntem-āt okkə ārit* (Paasonen 1926: 162)
 minä-INS kuitenkin samantekevä
 'hän on minulle samantekevä'

(101) *mantem-at koč mən-a koč al*
 minä-INS PTCL mennä-IMP.2SG PTCL PROH
mən-a (Karjalainen 1964: 287)
 mennä-IMP.2SG
 'minun puolestani mene tai ole menemättä'

Säälimisen ja armahtamisen kohdekin ilmaistaan instrumentaalilla:

(102) *ma noḡati-jat tostl-l-əm* (Vértes 1967: 88)
 minä sinä-INS armahtaa-PRS-1SG
 'armahdan sinua / sinut'

(103) *ma noḡatə-jat čaλ* (Vértes 1967: 88)
 minä sinä-INS sääli
 'minä tunnen sinua kohtaan sääliä / säälin sinua'

Vahilla ja Vasjunganilla instrumentaali(objektiivinen) sija tulee ainakin verbien 'lyödä' (104) ja 'vihata (oik. ei-haluta)' (105) yhteyteen:

(104) *quntə mä nöḡ-ə loḡos-l-əm?* (GrEKH 125, 129)
 milloin minä sinä-INS lyödä-PRS-1SG
 'milloin minä löin sinua?'

(105) *mä əntə kəoj-l-əm jöḡ-a⁵⁹* (GrEKH 443)
 minä NEG haluta-PRS-1SG hän-INS
 'minä vihaan häntä (en halua häntä)⁶⁰

Vasjunganilla 'ruokkia'-verbi saa tällaisen erikoisemman objektin:

(106) *tijl-ä juḡ-ä, mä nöḡ-ə jäwil-l-əm* (HT 47)
 täällä-LAT tulla-IMP.2SG minä sinä-INS ruokkia-PRS-1SG
 'tule tänne, minä ruokin sinut / sinua'

59. Taulukon mukaan muodon kyllä pitäisi olla *joḡə* (GrEKH 124). Toisaalta teoksen vokaalimerkinnoissa on paljon vaihtelua.

60. Näin Filchenko todella kääntää: 'I hate him (don't want him)'. *kəojta* 'haluta, toivoa; suostua' (OW 285b, DEWOS 440, Teräskin 1981: 167).

4.11. Instrumentaali-komitatiivi (tai komitatiivi-instrumentaali)

Erillinen (instrumentaalis-)komitatiivinen sija löytyy vain itähantista ja mansista. Vahin-Vasjuganin murteissa sen päätte on *-nä(ti)*, *-na(ti)* ja Surgutissa *-nat*, Sosvan mansissa sen päätteet ovat *-l* ja *-təl* ja Kondan mansissa *-L* ja *-təL* (Liimola 1971, Teräskin 1974: 70). Instrumentaalista käyttöä ei persoonapronomineilla ole. Komitatiivisia Surgutin persoonapronomineja on lähteistä todella vaikea löytää. Komitatiivi ilmaisee mm. kahden tai useamman henkilön tai eläimen samanaikaista yhteistä toimintaa tai jonkinlaista seuraamisilmiötä (SDHJa 95). Tässä ainoita Surgutista löytämiämme, molemmat monikon I. persoonassa.

(107) *лүү өлөһ мэһати-нат лүүвэ жэһкэл-эл* (Onina 2017: 237)
hän COND.PTCL me-COM IMP.PTCL tulla-PRS.3SG
'tulisipa hän meidän mukaamme!'

(108) *jej-em, aŋk-em māni, mətatew-nat ānəm* (KRHS 39)
eno-PXISG äiti-PXISG pikkuveli me-COM kasvaa.PRET.3SG
'enoni, äitini pikkuveli, kasvoi meidän kanssamme'

Vahin-Vasjuganin alueella komitatiivin päätte on yleensä lyhyempi, *-na*, *-nä*, mutta sieltä löytyy myös pitemmän *-näti*-päätteen ottaneita persoonapronomineja:

(109) *min-nä jömə päг män-ä jö's* (Gulya 1966: 137)
me.DU-COM tulla.PST.PTCP poika minä-LAT tulla-IIPRET.3SG
'meidän kahden kanssa tullut poika tuli luokseni'

(110) *əj əj ni män-nä⁶¹ qit-qas* (GrEKh 123, 142, 310)
yksi pieni nainen minä-COM jäädä-IIPRET.3SG
'eräs / yksi tyttö (pieni nainen) jäi minun kanssani'

(111) *tä məŋ jəŋ-näti oytəŋurij-a mən-s-əŋ* (GrEKh 129)
DET me he-COM Ohteuri-LAT mennä-IIPRET-IPL
'me menimme heidän kanssaan Ohteuriin'

Ellei omaa komitatiivisijamuotoa ole, tai sitä ei haluta käyttää, on hantissa paljon postpositioita ja adverbija tähän tarkoitukseen. Vahilla-Vasjuganilla mm. *əjəŋ, əjka, əŋqa* 'yhdessä' voi korvata komitatiivin. Siellä toinen vaihtoehto on *jötä* 'kanssa / mit / s', kuten *mä jöt-äm jöŋ-a!* 'tule kanssani!' (OW 195a, DEWOS 416, Teräskin 1981: 87). Pohjoishantissa komitatiivia ilmaistaan postposition avulla ja siihen voidaan liittää PX vartalon ja CX:n väliin, kuten Kazymmin *pila* 'kanssa': *nəŋ ma pil-am-a mänlən?* 'lähdetkö minun kanssani?' (Solovar 2006: 215, Kaksin 2007: 66). Vastaava postpositio on Šuryškarissa *pilən*⁶² 'kanssa' (112). Myös adverbi *pənən* 'mukaan' on mahdollinen Kazymissa (113).

61. Vaikka kyse on ilmeisesti samasta esimerkistä, on se kerran analysoitu toisella tavoin *män-nə* 'minä-LOC', mikä lienee virheellinen merkintä, sillä käännös on silti lähes sama.

62. Tästä vartalosta *pil* on saatu suoraan kätevä sana 'ystävä, toveri, pari' tai se on yhdyssanan *piləŋu* alkuosana, siis oikeastaan 'mukana oleva ihminen'.

- (112) *tūw⁶³ pit-lat-ən ut-tj ken* (DS 102a)
 he POST-PX3PL-LOC asua-INF helppo
 'heidän kanssaan on helppo asua'
- (113) *ma nəŋ-et pənən wǝ-λ-em* (Solovar 2006: 212)
 minä sinä-ACC mukaan ottaa-PRS-1SG<SG
 'minä otan sinut mukaan'

4.12. Abessiivi

Abessiivi kuvaa tavallisesti jonkin osanottajan tai ominaisuuden puuttumista. Adjektiivien karitiivijohdin on itähantissa homonyyminen abessiivin sijapäätteen *-ləγ* kanssa, mikä on tyypillistä monille suomalais-ugrilaisille kielille. Vasjuganilta on merkitty muistiin: *semləγ* 'sokea, silmätön' *pəlləγ* 'kuuro, korvaton', *nemləγ* 'nimetön' (Teräskin 1961: 57). Tämä abessiivi-karitiivi on Sauerin (1967: 16–19) mukaan vain harvoin deverbaalinen. Nyt uudessa Surgutin kieliopissa on kuitenkin lueteltu useita erilaisia käyttöyhteyksiä näille kielteisille partisiipeille, joihin voi liittyä possessiivisia ja sijapäätteitä. Samalla huomautetaan, että niiden käyttö on rajatumpaa kuin partisiipin preesensin ja perfektin (SDHJa 182–185). Surgutissa abessiivin päätte liittyy pitempään pronominivartaloon kuin idempänä, lauseita (114) ja (115) voi verrata Vahin-Vasjuganin esimerkkiin (116):

- (114) *ma ti toyi lǝwati-ləγ pə wu-λ-em* (SDHJa 107)
 minä tämä paikka hän-ABE ENCL tietää-PRS-1SG
 'minä tiedän sen (= tämän paikan) ilman häntäkin / hänettäkin'
- (115) *nǝŋati-ləγ ma sarnam kǝlənə wǝλ-λ-em* (SDHJa 107)
 sinä-ABE minä eteenpäin kuinka elää-PRS-1SG
 'kuinka elän ilman sinua / sinutta'
- (116) *mən-ləγ noγ mən-wəl* (GrEKH 107)
 minä-ABE PFX mennä-PRS.3SG
 'hän lähtee ilman minua / minutta'

Pohjoishantin vastaava keino on postpositio *takli* 'ilman' + PX (+ LAT), kuten Kazymmin esimerkissä:

- (117) *nin ma takl-em-a jaŋχ-ati,...* (Onina 2017: 44)
 te minä POST-PX1SG-LAT mennä-IMP.2PL
 'menkää te ilman minua,...'

63. Yllättäen jopa sanakirjassa persoonapronominien käyttö on horjuvaa ja tuloksena voi olla tulkinnanvarainen lause, monikon 3:nnessa pitäisi olla *lij* tai *liw*! Tosin Hontilla (1984: 149) esiintyy juuri monikon 3. persoonan pronomini muotoa *tūw(at)* Mužista tallennettuna, joten voi olla kyse tämän kylän aineistosta. Kazymmin kirjakielen pohjoisimalta käyttöalueelta Tegin murteesta on tallennettu molemmat muodot: *lij* / *liw* (Volkova 2014: 33).

5. Persoonapronominien toissijainen käyttö

Erityisesti tässä luvussa käy ilmi se seikka, että kieliopillisia aineksia ei ole helppo analysoida yhtenäisesti, vaikka olisi kyse niinkin läheisistä kielimuodoista kuin itähantin eri varieteeteista. Ainekset voivat näyttää samoilta, mutta niiden funktiot voivat vaihdella eri murteissa, joten peräkkäisissä lauseissa käyttämämme terminologia voi olla eri. Kun erikielisisä lähteissä käännökset jonkin verran vaihtelevat, tuntuu hyvältä ratkaisulta esitellä persoonapronominien toissijainen käyttö puhtaasti morfologisesti jaoteltuna syntaktisen roolin mukaisesti. Tarkempi hienojako sanaluokkien alaryhmiin ei vielä näin pienellä aineistolla (ja rajallisella tilalla) onnistu. Seuraavien alalukujen refleksiivisiä ja korostavia elementtejä voidaan yhdistellä melko vapaasti ja panna jopa eri järjestykseen, jolloin saadaan lukuisia refleksiivisiä johdoksia. Kielitypologisesti on varsin tavallista, että refleksiivit ja vahvistavat pronominit tai partikkelit (*intensifiers*) ilmaistaan morfologisesti samoilla aineksilla. Adverbiaalisen vahvistuksen parafrasina voi toimia ilmaus 'yksin, ilman apua, omin voimin' tai 'myös, -kin' (König & Siemund 2000: 44). Vaihtoehtoja persoonan korostamiseen löytyy runsaasti kuten mm. pohjoisen monikäyttöinen postpositio *saxti, saxot*, jonka merkityksistä yksi on nimenomaan 'itse': Kazymmin *ma saxtema* 'minä yksin / itse' ja Šuryškarin *ma saxtem ulləm* 'minä asun yksin' (Nemysova 1988: 91–92, Solovar 2006: 246, DS 114a).⁶⁴ Toisinaan hantit käyttävät myös venäjämästä lainattua *sam* tai *səm* 'itse'-pronominia, kuten Keski-Obin kirjakielen alueeseen kuuluvassa Šerkalyn kylässä: *sam jöxtəs* 'on itse tullut / tuli itse' (DEWOS 1338, Lyskova 2007: 31).⁶⁵

5.1. Subjektiin, objektiin tai adverbiaaliin liittyvä käyttö

5.1.1. Johtamaton persoonapronomini refleksiivipronominina

Hantissa ei oikeastaan ole omia erillisiä **refleksiivipronomineja**, sillä puhuja voi valita verbaalisen strategian eli refleksiivijohdoksen, mikäli subjektin toiminta kohdistuu häneen itseensä. Tarpeen vaatiessa voidaan käyttää subjektin kanssa samatarkoitteisia persoonapronomineja kuten seuraavissa kolmessa Surgutin esimerkkilauseessa, joissa ne ovat selvästi **objekteina**. Kahdessa ensimmäisessä refleksiivipronominin korrelaatti on ilmipanematon puheaktipersoona, sanajärjestys voi vaihdella.

64. Vahin sanakirjasta löytyy hieman hämmentävästi mm. *männəm saxi* 'minun tavallani / po svoemu', *nəj saxi* 'teidän tavallanne / po vašemu' ja *nəj saxi* 'sinun tavallasi / po tvoemu', joissa kaikissa *saxi* 'kuin, aivan (ikään) kuin, kuten, (jonkun t. jonkin) mukaan, esimerkiksi / budto, podobno, po, naprimer' (Mogutaev 1996: 155, 160, 169, 248). Ensimmäisessä näistä *männəm* on varmaakin tulkittava korostavan *nAm*-refleksiivijohdoksen sisältäväksi, ks. lisää luvusta 5.1.2. Terëškinilla (1981: 419) kirjoitusasu on toinen: *səjji*. Šerkalysta on merkitty muistiin: *tūw səjattet* 'po svoemu', Kazymilta *niw səjottena* 'wie er' (DEWOS 1310).

65. Tietenkin satunnaisesti voi olla muitakin ilmaisutapoja, kuten vaikkapa Surgutin: *it əjnam əntemət, ma atij uxəm kji'* 'nyt kaikki kuolivat, jäi yksin minun pääni' (Ljama 37).

- (118) *aλ nūŋ-at pāwənt-a* (SDHJa 154)
 PROH itse.2SG-ACC kylmettää-IMP.2SG
 ’älä palelluta itseäsi’
- (119) *nūŋ-at aλ λiʔt-a* (Onina 2017: 81)
 itse.2SG-ACC PROH loukata-IMP.2SG
 ’älä loukkaa itseäsi’
- (120) *ma man-t serkala-nə wu-ʌ-əm* (SDHJa 110)
 minä itse.1SG-ACC peili-LOC nähdä-PRS-1SG
 ’näen itseni peilistä’

Esimerkissä (121) *λiweλ* voisi olla Synjan taulukon mukaan akkusatiivi tai datiivi, mutta koska predikaatti on objektikonjugaatiossa, on akkusatiivi parempi tulkinta.⁶⁶ Vastaavanlaisia ovat (122) ja (123) Šuryškarin alueelta. Pronomiinobjektin kanssa näyttää kumpikin konjugaatio käyvän, tosin esimerkkien valossa Surgutin kirjakielessä suositetaan subjektikonjugaatiota ja Šuryškarin objektikonjugaatiota.

- (121) *χōtasʹ ji-s, tūw-el χōtasʹ wer-s-ətti* (F. M. Lel’hova)
 jotenkin tulla-PRET.3SG itse.3SG-ACC jotenkin tehdä-PRET-3SG<SG
 ’jotakin tapahtui, hän teki itselleen jotakin’
- (122) *tūw-el χōtʰ⁶⁷ pəta tū-s-ti* (Nahračeva 2016: 66)
 itse.3SG-ACC minne POST viedä-PRET-3SG<SG
 ’hän tappoi itsensä (oik. vei itsensä jonnekin)’
- (123) *nəŋ nəŋ-en šatit-i* (Onina 2017: 87)
 sinä itse.2SG-ACC/DAT sääliä-IMP.2SG<SG
 ’sääli itseäsi’

Muissa sijoissa eli **adverbiaaleina** tulee vaihtelevia muotoja eteen, Surgutissa (124) approksimatiivi ja Vahilla-Vasjuganilla (125) latiivi. Kazymissa (126), Šuryškarissa (127) ja Obdorskissa (128) sijavalikoima on suppeampi; latiivin tai akkusatiivi-datiivin sisältävät esimerkit sopivat tähän yhteyteen:

66. Koko lause on hieman erikoinen, sillä kyse on tabuilmauksesta, jolla ilmaistaan jonkun tehneen itsemurhan. Sana *χōtasʹ* on adverbiaalinen eikä ainakaan hantissa sovi objektiksi.

Kadonneen tai itsemurhan tehneen vainajan muistoksi rakennetaan *ura* (pieni mökki korkean kannon päähän) jonnekin metsään, kuten Ovgortissa hantien hautausmaan läheisyyteen. *ura* on myös vainajan levottoman sielun tuys-sija. Oman sukunsa *urien* sijainnit hantit kyllä tietävät, mutta joutuessaan vieraan *uran* lähelle he pelästyvät. Sana *ura* merkitsee myös sielunukkea, johon vainajan sielu asettuu. *ura*-nukke viedään *ura*-mökkiin. Monta tällaista mökkiä muodostaa *ura*-kylän. (Taligina 2005: 97–98.)

67. Tämä on jonkinlainen lyhentymämuoto, tavallisempi on *χōlta pəta* ’jonnekin’ (DS 139a).

- (124) *ńewrem lińkəntəp ńıwətıl-nam tıl-təγ* (SDHJa 110)
lapsi peitto itse.3SG-APPR vetää.PRET-3SG<SG
'lapsi veti peiton itselleen'
- (125) *joγ jö-m-in-nə,⁶⁸ qul pəncəltə-kən, sart*
koti tulla-PST.PTCP-PX3DU-LOC kala keittää.PRET-3DU hauki
poγə səwsiki jöγnäm-ä wə-tə (GrEKH 315)
sisäelimet S. itse.3SG-LAT ottaa-INF
'tultuaan (DU) kotiin, he keittivät kalan, Syvsiki otti hauen sisäelimet itselleen'
- (126) *śi taś-en nəŋen-a wuj-e* (Onina 2018: 87)
tämä lauma-PX2SG itse.2SG-LAT ottaa-IMP.2SG<SG
'ota tämä (poro)lauma itsellesi'
- (127) *män-em ma ne(-)məlt änt ńjł'ə-s-em* (Lel'hova 2012: 36)
itse.1SG-ACC/DAT minä ei(-)mikään NEG ottaa-PRET-1SG<SG
'en ottanut itselleni mitään'
- (128) *műη műη-ew lõχ wer-l-uw* (Nikolaeva 1995: 98)
me itse.1PL-ACC/DAT sukset tehdä-PRS-1PL
'teemme itsellemme sukset'

Pohjoishantissa on vähemmän sijamuotoja, mutta runsaasti postpositioita, joilla muodostetaan adverbiaalisia rakenteita, kuten *elti*-postposition avulla Šuryškarin lauseessa (129) tai satunnaisesti *keša*-postpositiolla Kazymmin lauseessa (130), jossa merkitys on selvästi jo etäännynt alkuperäisestä:⁶⁹

- (129) *ma ma elt-em numəsə-t-əm* (Onina 2017: 86)
minä minä POST-PX1SG ajatella-PRS-1SG
'minä ajattelen itseäni'
- (130) *luw-eł keša at oməs-əł* (SOSVHJa 29)
hän-DAT POST IMP.PTCL istua-PRS.3SG
'istukoon itsekseen⁷⁰ / pust' sidit sam s soboj'

68. Tämä on lähteessä virheellisesti analysoitu: come-CNV-LOC, mikä ei mitenkään sovi, sillä gerundi *-min* ei tietävästi ota sijapäätettä peräänsä.

69. *elti* 'kautta; asti' tai 'varten', *keša* 'varten'. Vanha lähde mainitsee Obdorskista *kośi* tai *kozi*-sanan: *ma gozemmi* 'mielestäni / po mojemu / meiner Ansicht nach' sekä sanasta *kešaj*: Nizjam *ma kešajem* 'itseäni varten / für mich' (OW 445b). Näissä tosin on pääsana nominatiivissa. Kyse on komilaisesta lainasanasta hantissa, myös Kazymmissa *ma kešam* 'minulle / für mich' < komi *kešə* 'joksikin ajaksi / für eine Zeit' > mansi *keš*. Tämän lainan levikki näyttää ulottuvan kauas itään, Tremjuganilta on tallennettu mm. *mənə kišajem* 'minulle itselleni / für mich'. (DEWOS 593.) Surgutista löytyy: *ma kišajem* 'minulle / dlja menja' ja postposition alkuperäistä merkitystä edustava *lōŋ kiša* 'kesäksi / na leto' (SDHJa 196).

70. Merkitystä 'itseksseen' voidaan ilmaista Surgutissa myös *ōnt*-postpositiolla ja siihen liitetyllä *px*-lla ja lokatiivilla: *ōnt-am-nə nōməksəlam* 'ajattelen itsenäni / pro sebja dumaju', *ōnt-ə-nə nōməksəla* 'hän ajattelee itsekseen / pro sebja

5.1.2. *nAm*-refleksiivijohdos

Seuraavissa lauseissa approksimatiivin pääte on jo abstrahoitunut eriasteisesti pronomiiniin ja tällaisella pronomiinilla on **korostava tai vahvistava merkitys**. Filchenko (GrEKh 132) on varovainen luokittelussaan ja kertoo olevan myös sellaisia persoonapronominien muotoja, joihin on liittynyt suffiksi *-nam* tai *-näm*.⁷¹ Steinitzin sanakirjasta löytyy lukuisia erilaisia korostussuffiksin saaneita persoonapronomineja, kuten yksikön 1. persoonan kohdalla Vasjuganin *männäm* tai *mä männäm* 'minä yksin / ja odin', ja siinä on viittaus Karjalaisen (1964: 164–165) kielioppiin: *mä männäm* 'minä itse / ich selbst' (DEWOS 884). Itähantin sanakirjassa annetaan hakusanana kaksi erilaista yksikön ja monikon kolmannen persoonan muotoa: *lūŋnam* ja *lūwōnam* 'hän itseksen; hän yksin / on sam s soboj, sam pro sebja; on sam odin; on svoj sobstvennyj' sekä *lɛŋnam* ja *lɛŋnäm* 'he itse / oni sami soboj, oni svoi' (Terëskin 1981: 220, 221). Seuraavissa kahdessa Surgutin lauseessa **subjekti** on saanut peräänsä vahvistavan pronominin korostavana lisäyksenä:

(131) *ma mannam kəŋən wät'-l-əm* (KRHS 72, SDHJa 110)
 minä itse.1SG nappi kiinnittää-PRS-1SG
 'minä itse kiinnitän nappin'

(132) *tə kəo lūwōnam jōwət* (KRHS 97)
 tämä mies itse.3SG tulla.PRET.3SG
 'tämä mies tuli itse'

Surgutin (133) ja Vasjuganin (134) imperatiivisissa lauseissa ei muuta subjektia olekaan.

(133) *nūŋnam nōməks-a, kəul-nam mən-ta* (Ščaščem 62, 63)
 itse.2SG ajatella-IMP.2SG mikä-APPR mennä-INF
 'ajattele itse, minne (pitää) mennä'

(134) *nūŋnäm jōŋ-ä löŋ-ä ut-a* (HT 48)
 itse.2SG tulla-IMP.2SG ranta-LAT POST⁷²-LAT
 'tule itse (jyrkälle) rannalle'

dumajet' (Ljama 202, 203, 213, 219, Skazki 12, 65). Tämän postposition perusmerkitys on 'jonkin sisäpuoli / belseje vminek' (SOC 147).

71. Suffiksi on samannäköinen kuin nominien allatiiviz, joka on yleinen Juganilla, mutta jota tavataan myös Vasjuganilla erityisesti demonstratiivien yhteydessä (GrEKh 100–101). Se on myös osa Vasjuganilta tallennettua lukusana-pohjaista adverbia 'yksin', jossa on PX kannan ja johtimen välissä: *ät-il-näm mäntä kə* 'yksin menevä ihminen / odinoko iduščij čelovek' (Mogutaev 1996: 42). Sama aines tunnetaan Juganilta: *ät-en-nam* 'sinä (olet) yksin' (Paasonen 1926: 124). Sieltä on myös uudempi esimerkki: *ät-əl-em-nam wālləm* 'asun yksin / odna ja živu' (Skazki 54, 109). Siinä näyttäisi olevan kaksi PX:a peräkkäin!

72. Postpositio tai adverbi merkitsee 'pois vedestä, vedestä rannalle, veneestä maihin, rannalta kauemmas / ylemmäs kuivalle maalle', ja sillä on myös prefiksistä käyttöä (DEWOS 209–213, OW 267a–268a).

Seuraavissa neljässä esimerkissä ’itse’-pronomini on indikatiivisen lauseen ainoa subjekti. Lauseet (135) ja (136) ovat uusista Surgutin tekstikokoelmista ja (137) ja (138) Vahilta ja Vasjuganilta.

- (135) *liwnam aj, luu-əl jəmat ənəl* (Ščaščem 68, 70)
itse.3SG pieni suu-PX3SG hyvin iso
’itse hän on pieni, mutta hänen suunsa on suuri’

- (136) *mannam ənta liləŋ, ənta kəəl-əm⁷³ lek-i*
itse.1SG joko elävä tai kuolla-PST.PTCP tie-ABL
mən-l-əm (Ljama 312)
mennä-PRS-1SG
’(minä) itse menen joko elävää tai kuollutta tietä’

- (137) *männäm män-l-əm* (Mogutaev 1996: 155)
itse.1SG mennä-PRS-1SG
’menen itse / sam pojdu’

- (138) *koj-wəl čupim-ta, no juynäm*
haluta-PRS.3SG suudella-INF mutta itse.3SG⁷⁴
pəl’mä-ŋən (GrEKH 442)
pelätä-PRET.3SG
’hän haluaa suudella häntä, mutta hän (itse) pelkää’

Objektina tulee refleksiivinen merkitys selvästi esiin. Mielestämme lauseessa (139) voisi olla erotettavissa instrumentaali(objektiivin) sijapääte, vaikkei sitä lähteessä olekaan tehty.

- (139) *köröy ilən jəl’əŋs-əm-əl-nə joynäm-ə*
kotka aiemmin taistella-PST.PTCP-PX3SG-LOC itse.3SG-INS
rañit werä-ŋən (GrEKH 175)
haavoittaa-INF (< ven) tehdä-PRET-3SG
’kotka oli aiemmin loukannut itsensä tapellessaan’

Selvästi **adverbiaalisilta** ’itse’-pronomineilta näyttävät nämä Vasjuganin lyhyet esimerkit, tulosijainen (140) ja erosijainen (141):

- (140) *männäm-ə pan-l-im* (Mogutaev 1996: 155)
itse.1SG-LAT panna-PRS-1SG<SG
’panen (sen) itselleni / sebe položu’

- (141) *männäm-oy noŋ-ə* (Mogutaev 1996: 155)
itse.1SG-ABL sinä-LAT
’itseltäni sinulle / ot sebja tebe’

73. Surgutissa on vokaalivaihtelua, infinitiivi on *kəəl-ta* ’kuolla’ (SOC 154).

74. Filchenkon analyysissa REFL.

Välillä on vaikea päättää, onko kyse merkityksestä 'itse' vai 'oma'. **Attribuuttinen** 'oma'-tulkinta tuntuu ainakin suomeksi luontevammalta seuraavissa kolmessa lauseessa, joista kaksi ensimmäistä edustaa Surgutin kirjakieltä. Filchenkon kieliopin aineistossa näitä muotoja on enemmänkin, mutta niitä on vaikea huomata, sillä osa niistä on lähteessä väärin analysoitu, kuten esimerkkilause (144):

- (142) *tū jōwt-əm kō čāmə kūrəm-nə lūwnam*
tämä tulla-PST.PTCP mies heti hetki-LOC oma.3SG

iry-əl nām-lay-təγ (Ljama 159)
laulu-PX3SG muistaa-PRET.3SG<SG

'tämä (tänne) tullut mies muisti heti oman laulunsa'

- (143) *lūw lūwnam nams-əl-nat⁷⁵ wāl-l-əl* (KRHS 89)
hän oma.3SG järki-PX3SG-COM elää-PRS-3SG

'hän elää oman järkensä mukaan (tai omin päin, ven. *svoim umom*),
(?hän itse elää ...)'

- (144) *ələ niŋə jōynäm⁷⁶ werəŋot⁷⁷-əl jernas-el*
iso nainen oma.3SG lapsi-PX3SG puku-PX3SG

oyti-ja pən-tə (GrEKH 142)
POST-LAT panna-PRET.3SG<SG

'vanhempi / vanha nainen pani oman lapsensa pukunsa sisään'

Yleensä vahvistava pronomini on samaa kantaa kuin subjekti, siksi tällainen koreferenssin rikkova Surgutin esimerkki *tājti* 'habeo' -verbin kanssa on varsin epäilyttävä. Kenties pienen sanakirjan kielimestari on halunnut jotenkin kääntää venäjän *svoj* 'oma' -ilmauksen eikä ole siinä täysin onnistunut. Tavallisesti hantissa omistusta ilmaistaan kuten lauseissa (57) ja (159).

- (145) *ma aj-əli-nə lūwnam juγ anəγ tōj-əm⁷⁸* (KRHS 37)
minä pieni-DIM-LOC oma.3SG? puu astia habeo.PRET-1SG

'pikkuisena minulla oli oma puinen kuppi'

5.1.3. ə-refleksiivijohdos

Hantissa on myös toisenlaisia **vahvistavia** persoonapronomineja, joissa pronominin vartalo toistetaan ja perään lisätään redusoitunut vokaali, kuten Surgutin murrealueella *ma manə* 'minä itse', *nūŋ nūŋə* 'sinä itse', *lūw lūwə* 'hän itse' jne. (Honti 1991: 310, SOC

75. Aivan vastaava tapaus Surgutista: (*ma*) *mannam uγəm-nat wāl-l-əm* 'elän oman pääni/mieleni mukaan / svoej golovoj budu žit' (Ščaščem 86, 87, 88, 89).

76. Tämä sana on lähteessä virheellisesti analysoitu homonymisen 'koti'-sanan taivutusmuodoksi.

77. Sananmukaisesti Vahilla ja Vasjuganilla *werəŋ+ot* 'pieni + asia', *ot* 'tavara, esine, omaisuus; jokin' (Terëškin 1981: 329, 522).

78. Márta Csepregin mielestä tämä lause näyttää vähän oudolta. Hänen natiivit informanttinsa ovat toisinaan epäilleet sanakirjan tietoja (sähköposti 22.3.2019).

26, SDHJa 109–110). Jo aiemmin on mm. Tremjuganilta tallennettu muodot *manə*, *ma manə*, Juganilta *mənə* 'minä itse / ich selbst' (DEWOS 884). Vastaavat muodot tunnetaan myös etelähantista (OW 523b, 1045a–b, Paasonen 1965: 25, 81). Samanlaisia *ə*-johdoksia käytetään myös pohjoishantin alueella (Lyskova 2003: 101, 2007: 31). Itse asiassa jo pelkkä pidennetty persoonapronominin vartalo yksinkin voi tuoda korostavan merkityksen. Surgutin (146), (147) ja Kazymmin (148) lauseissa näkyy **subjektin** korostus, kyseessä on jonkinlainen **fokuspartikkeli**.

(146) *iki* *лӱw* *лӱw-ə* *kət* *wǎr* (SDHJa 110)
mies hän hän-itse talo tehdä.PRET.3SG

'mies (, hän) itse rakensi talon'

(147) *təwal* *naj-nə* *лӱw* *лӱw-ə* *pənč* (Ljama 162, 163)
tsuval tuli-LOC hän hän-itse lämmitellä.PRET.3SG

'hän itse lämmittelee tsuvalin⁷⁹ tulen äärellä'

(148) *луw* *луw-ə* *wəлμpsa-jeλ-a* *amatλə-λ* (Lyskova 2003: 101)
hän hän-itse elämä-PX3SG-LAT iloita-PRS.3SG

'hän itse iloitsee elämästään'

Tämä yksikön 3. persoonan pidennetty muoto on Surgutissa lähtenyt kieliopillistumaan omille teilleen ja muuttunut imperatiivin **kehottavaksi partikkeliksi** *лӱwə*, venäjäksi 'pust', jota on hankala suomentaa.⁸⁰ Tämä partikkeli näkyikin jo esimerkeissä (54) ja (107). Tällaisen paradigmastaan irronneen partikkelin merkitys voi vaihdella alueittain (SDHJa 205, Onina 2017: 218–219).⁸¹ Surgutin tekstikokoelmasta löytyy mm. tällaisia lauseenaloituksia ja -lopetuksia: *ja лӱwə*,... 'no, mitäs / nu čto ž,...' (Ljama 131, 133), *лӱwə to Asnə?* 'varmaankin Obilla / éto, navernoje, na Obi?' (Ljama 137) tai *лӱwə to Tərem Iki piriət* 'luultavasti kysyivät Torem-Ukolta' (Ljama 117).

(149) *лӱwə* *лəγ* *mantem-a* *jǫwət-λ-ət* (Onina 2017: 220)
IMP.PTCL he minä-LAT tulla-PRS-3PL

'tulkoot he minun luokseni!'

(150) *tətət-em* *лӱwə* *jaštə-λ* (Onina, käsikirj.)
isoisä-PX1SG IMP.PTCL sanoa-PRS.3SG

'isoisä (isänpuoleinen) sanokoon!'

(151) *nǫŋ* *лӱwə* *wəλ-λ-o* (Ljama 219)
sinä IMP.PTCL tappa-PRS-PASS.2SG

'sinut tapetaan! / tebja pust' ub'jut!'

79. Avonainen saviuuni keittiössä.

80. Ainakaan vielä ei ole tietoja tällaisesta kehityksestä muualla, sillä imperatiivin kehotuspartikkelit ovat Šuryškarissa, Kazymilla ja Obdorskissa *at* ja Vahilla *šūgə* (Nikolaeva 1995: 132–133, Onina 2017: 218). Ks. myös Kazymmin lausetta (130). Harvinaisesti Surgutin *лӱwə*-sanalla voi olla käyttöä jopa yksikön 1. persoonan kanssa (SDHJa 155).

81. Mansissa tällaista persoonapronominien siirtymistä muihin tehtäviin on runsaasti. Ne voivat olla partikkeleita, konjunktioita tai täytesanoja (Rombandeeva 2017: 115–116).

Karjalaisen aineistossa (1964: 285) on jo viitteitä tähän, sillä hänellä on Tremjuganin aineistossa jonkinlainen imperatiivin tapainen kehotusmuoto *praesens concessivus*, jonka kerrotaan toimivan vain 3. persoonassa: *лэw лэwэ лэwэлэл* 'katsokoon vaan / möge er nur sehen', *лэγ лэγэ һавэталэ* 'puhukoot vain / mögen sie nur reden'. Tämä piirre lienee jo kadonnut ainakin joiltakin informanteilta vuonna 2006 tehtyjen havaintojen perusteella (Didenko 2010: 108). Toisaalta Oninalla on samalta alueelta vielä tuoreempia esimerkkejä tutkimuksessaan.

ə-refleksiivijohdoksiiin voi liittyä toinenkin samatarkoitteinen persoonapronomini (ainakin) **adverbiaalina**. Surgutissa *ti*-aineksen sisältävät persoonapronomininit ovat pitempiä vaihtoehtoisia muotoja eikä niiden mahdollisesta korostavasta tehtävästä ole selvyyttä. Kahdessa seuraavassa lauseessa on siis lisäksi mukana edellä subjektia fokusoiva partikkeli:

(152) *miša əj nōrγə liw-ə liwati-jat nōməksə-l* (TD 7a)⁸²
 M. aina hän-itse hän-INS ajatella-PRS.3SG
 'Miša ajattelee aina (itse) itseään'

(153) *maša əj nōrγə liw-ə liw-at⁸³ iłti һăwm-əl* (TD 7b)
 M. aina hän-itse hän-ACC POST puhua-PRS.3SG
 'Maša puhuu aina itse itsestään'

5.1.4. *ti*-refleksiivijohdos

Vahilla **refleksiivisissä tai vahvistavissa pronomineissa** on toinen rakenne: vartalo + *ti* + PX (Karjalainen 1964: 117–118, Gulya 1966: 76). Myös Vasjuganilta on Karjalainen (1964: 164–165) merkinnyt muistiin vahvistavia refleksiivipronomineja, kuten *mä mantim* 'minä itse / ich selbst', jne. Tällöin vain jälkimmäinen pronomini taipuu sijoissa, Juuri tällaisia *ti*-muotojahan on edellä esitetyssä Surgutin taulukossa runsaasti eri kaasusten kohdalla ja ainakin Kazymmin akkusatiivissa, kun taas kauempana itähantissa ne eivät kuulu persoonapronominien taivutusparadigmaan, sillä niiden merkitys on joko 'itse', 'oma' tai refleksiivinen. Itähantin tutkijoista Gulya (1966: 76) käyttää näistä erikoismuodoista termiä **emfaattiset ja refleksiiviset** muodot, kun taas Terëskinilla (1961: 66–67) ne ovat **definiittis-possessiivisia** muotoja, ja hän selittää refleksiivipronomineiksi definiittis-possessiiviset *ti*-johdokset, joihin on lisätty *a*. Sana-kirjassaan hänellä on satunnaisesti tällaiset hakusanat Vahilta ilman lausekontekstia: *liγtil* 'hän itse yksin / on sam odin; on svoj sobstvennyj' ja *leytil* 'he itse / oni sami soboj; oni svoi' (Terëskin 1981: 220, 221). Filchenkolla (GrEKh 132) on taulukko näistä refleksiivimuodoista:

82. Tässä ja seuraavassa esimerkkilauseessa glossaus lähteen mukaisesti.

83. Harvinaista hantissa, akkusatiivi postposition edellä. Terëskinilla (1961: 65) on vastaava tapaus latiiivin kanssa: *лōγ-ä iłtāγ-ä* 'häntä vastaan' (hän-LAT vastaan-LAT), sama löytyy Synjaltakin: *manem-a jesōlt* 'minua vastaan' (tässä voisi olla kyse adverbista), toisaalta myös *ma jesōlt-em* 'vastaani' (DS 52a & 73a).

	Sg.	Du.	Pl.
1	<i>māntim</i>	<i>mintimən</i>	<i>məntiŋ / miŋtuŋ</i>
2	<i>nöŋtin</i>	<i>nin</i>	<i>nəŋtin / niŋtiŋ</i>
3	<i>joŋtil / loŋtil</i>	<i>jintin / lintin</i>	<i>joŋtil / loŋtil // jiiŋtil / liiŋtil</i>

Terėskin (1974: 72) kertoo hyvin seikkaperäisesti, että Vahin-Vasjuganin murteen latii-
 viin ja komitatiiviin (hänellä: instrumentaali-komitatiivi) voidaan liittää suffiksi *-ti, -ti*,
 jolla on nomineissa korostava merkitys 'juuri, nimenomaan' ja että tämä aines voi jopa
 liittyä verbin infinitiiviin ja antaa sille nesessiivisen merkityksen, kuten *wertä* 'tehdä' >
wertäti 'tehdä ehdottomasti, välttämättä'. Sama havainto verbeistä on tehty aiemmin-
 kin (mm. Gulya 1966: 124).⁸⁴ Filchenko (GrEKh 166, 303, 305, 426) ei kieliopissaan ei
 erikseen otsikoi tätä infinitiivin pitempää muotoa, mutta sieltä löytyy joskus maininta
 SUP (supiini). Toisaalta tekijä kertoo pitkän muodon korostavan tarkoitusta ja velvolli-
 suutta ja olevan harvinainen, ja että niitä on vain alle 5 %:ssa infinitiivin sisältäviä lausei-
 ta. Lisäksi hän katsoo *ti*-aineksen tulleen demonstratiivipronominista *tii* 'tämä' ja sanoo
 sen antavan persoonapronomineille emfaattisen refleksiivisen merkityksen (GrEKh
 279–280, 347). Ensimmäiset kolme eri-ikäisistä lähteistä poimittua lausetta Vahilta
 sisältävät **subjektia** korostavan (toisen) pronominin. Neljännessä on kyse imperatiivis-
 ta, joten korostava persoonapronomini on tarpeen.

(154) *mā māntim jii-l-əm* (Karjalainen 1964: 118)
 minä itse.1SG tulla-PRS-1SG
 'minä tulen itse / ich komme selbst / ja sam pridu'

(155) *mā māntim mən-l-əm* (Äl'wi 94, 95)
 minä itse.1SG mennä-PRS-1SG
 'minä itse tulen / pojdu'

(156) *pərni os löŋtia tu niŋ ot-a weröŋsä-ŋən ...* (Terėskin 1961: 117)
 P. taas itse.3SG se nainen vaate-LAT pukeutua.PRET-3SG
 'Porne taas itse pukeutui sen naisen vaatteeseen...'

(157) *äŋä tōŋ wər-ä päni nöŋtin*
 iso tuli tehdä-IMP.2SG ja itse.2SG
jöŋ-ä mäŋä-pä (Terėskin 1961: 65)
 tulla-IMP.2SG me-APPR
 'sytytä iso nuotio ja tule itse meidän luoksemme'

84. Surgutistakin löytyy vastaava merkityspari: *wärta* 'tehdä' ja *wärtayə* 'tehdä ehdottomasti, välttämättä'. Csepregi
 mainitsee kummassakin kieliopissaan nämä pitemmät muodot lyhemmän infinitiivin yhteydessä ja pitää pitkää infini-
 tiivää translatiivisyntyisenä (SOC 33, SDHJa 165–166). Hänen mielestään niiden merkitysero ei ole suuri, mutta selvittä-
 minen vaatisi kyllä lisätutkimuksia.

Sen sijaan seuraavassa Vahin lauseessa on kaksi tulkintamahdollisuutta, joko subjektiin liittyvä tai **attributiivinen**:

- (158) *mä mäntim sem-γäl-äm-nö ti*
 minä itse/oma.1SG silmä-DU-PX1SG-LOC tämä
təyi əjnəm wu-γal-əm (Teräskin 1961: 66)
 paikka täysin nähdä-IVPRET-1SG<SG
 'minä itse silmilläni näin sen kaiken' tai 'minä näin omilla silmilläni
 sen kaiken'

Selvemmin attributiivinen 'oma'-merkityksen sisältävä on omistuslause Vahilta:

- (159) *mä mäntim läjəm taja-l-əm* (DEWOS 884)
 minä oma.1SG kirves habeo-PRS-1SG
 'minulla on oma kirves / u menja svoj topor'

Varmaankin korostetun persoonapronominin ja PX:n korvikkeena voi pitää tätä *mäntim*-muotoa:

- (160) *timi mäntim həyi* (Teräskin 1961: 68)
 se oma.1SG liha
 'se on minun lihani / èto mojo mjaso'

Adverbiaaleja taas ovat Vahin seuraavien viiden lauseen persoonapronominin taiputusmuodot. (161) näyttää olevan vanhempi toisinto edellä olleesta esimerkistä (139), tässä morfologia on vähän toisenlainen. Esimerkit (161–165) täyttävät morfologisesti edellämainitun Teräskinin refleksiivipronominehdon.

- (161) *körək tu ʎalʎys-əm-il-nö löyti-l-ä wəlä-γən* (Teräskin 1961: 112)
 kotka PTCL taistella-PST.PTCP-PX3SG-LOC itse.3SG-LAT tappaa.PRET-3SG
 'kotka oli taistellessaan loukannut itsensä'
- (162) *löy löyti-l-a jəyimə-s* (Karjalainen 1964: 118)
 hän itse.3SG-LAT lyödä-IIPRET.3SG
 'hän on lyönyt itse itseään / er hat sich selbst geschlagen'
- (163) *mä ʎəwə löy-s-im mäntim-ä* (Teräskin 1981: 237)
 minä peitto peittää-IIPRET-1SG<SG itse.1SG-LAT
 'minä peitin itseni peitolla'
- (164) *jəŋkurwi pəγ-ali jəγ-nə löyti-l-a wəy-l-i* (Äl'wi 122, 123)
 orpo poika-DIM väki-LOC itse.3PL-LAT ottaa-PRS-PASS.3SG
 'orpopojan väki otti itselleen / luokseen'
- (165) *löy löyti-l-nä toləy-wəl* (Karjalainen 1964: 118)
 hän itse.3SG-COM puhua-PRS.3SG
 'hän puhuu itseksensä'

5.1.5. *nAm* ja *ti* samassa refleksiivijohdoksessa

Vahilta tunnetaan edellisten lisäksi vielä yhdenlaisia refleksiivisiä persoonapronomineja, joissa järjestys on vartalo + *nämä* + *ti*, esimerkki tällaisesta johdoksesta **subjektina** Vasjuganilta. Tässä tulkinta on passiivin takia hankala, mutta luultavasti *jöynämäti* on kuitenkin subjektin tarkenne affektipitoisessa tilanteessa.

(166) *qu jöynämäti jəŋq-näti čaŋnaŋ-ĩ⁸⁵* (GrEKh 347)
 mies itse.3SG.INT.REFL⁸⁶ vesi-COM tukehtua.PRET-PASS.3SG
 'mies itse tukehtui votkaan (= veteen) / mies joi itsensä (kuoliaaksi?)
 votkalla'

5.2. Persoonapronomini predikatiivina: numerus ja possessiivisuffiksi

Joistakin hantin kieliopista löytyy tällaisia erikoisia ja harvinaisia lukutunnuksen ja omistusliitteen käsittäviä suffiksiyhdistelmiä. Nämä muodot ovat käteviä vastineita venäjän ja saksan vastaaville possessiivipronominin sisältäville rakenteille. Toisinaan niistä on tehty taulukoitakin, jotka ovat muuten samoja kuin muiden kielioppien datiiivimuodot, paitsi että niihin on lisätty lukutunnukset kaksikon ja monikon ilmaisemista varten. Steinitz (1937: 211) esittelee näitä possessiivipronomineja hantin kirjakiielestä eli Kazymmin hantista ja huomauttaa, että yhden omistetun muodot lankeavat yhteen persoonapronominien datiiivimuotojen kanssa:

omistetun luku	sg	du	pl
omistaja sg1	<i>manem</i>	<i>maneŋɔlam</i>	<i>manɔlam</i>
omistaja sg2	<i>naŋen</i>	<i>naŋeŋɔlan</i>	<i>naŋɔlan</i>
omistaja sg3	<i>luvel</i>	<i>luveŋɔl</i>	<i>luvɔlat</i>
omistaja du1	<i>minemɔn</i>	<i>mineŋɔtomɔn</i>	<i>minɔtomɔn</i>
omistaja du2	<i>ninan</i>	<i>nineŋɔn</i>	<i>ninɔlan</i>
omistaja du3	<i>linan</i>	<i>lineŋɔn</i>	<i>linɔlan</i>
omistaja pl1	<i>muŋev</i>	<i>muŋeŋɔtuv</i>	<i>muŋɔtuv</i>
omistaja pl2	<i>noŋan</i>	<i>noŋeŋɔn</i>	<i>noŋɔlan</i>
omistaja pl3	<i>liveŋ</i>	<i>liveŋɔl</i>	<i>liveɔlat</i>

85. Filchenkolla on tulkinta lopputuloksesta ja hieman virheellisesti analysoituna: *čaŋn-aŋi* 'poison-PRET.3SG'. Ilmiselvästi tässä on kyse verbistä, joka tässä esimerkissä taipuu passiivis-refleksiivis-automaattisesti. Kantaverbi on Vasjuganilla *čaŋn* 'ryypätä, siemaista vähän (esim. teetä) henkeensä, vetää henkeensä (vettä, esim. veteen pudonnut)' (OW 933b–934a, DEWOS 247). Terëškinilta (1981: 39) löytyy *čäkəntä* 'id.'

86. Filchenkon analyysi: hän-REFL-DET.

Näitä muotoja käytetään vain predikatiivisesti: *tam lan̄ki muj naŋen muj tuvet?* '(Onko) tämä orava sinun vai hänen?', *intam zavodot muŋiluv* 'nyt tehtaas (ovat) meidän' (Steinitz 1937: 212). Samanlainen taulukko pienin vokaaleja koskevin eroin ilman esimerkkejä löytyy myös Kaksinilta (2007: 66). Myös Obdorskin murteesta on merkitty muistiin samanlaisia muotoja ja niistä käytetään joskus jopa *-na*-lokatiivimuotoja (Nikolaeva 1995: 96–97).

Životikovin (1942: 70) Keski-Obin kieliopista löytyvän taulukon alkuosa:

omistetun luku	sg	du	pl
omistaja sg1	<i>manem</i>	<i>manenitam</i>	<i>manitam</i>
omistaja sg2	<i>naŋen</i>	<i>naŋenitan</i>	<i>naŋitan</i>
omistaja sg3	<i>tuvit</i>	<i>tuvenitat</i>	<i>tuvitat</i>

Esimerkkinä toimii mm. lause: *tam toŋot muŋev* 'tämä verkko on meidän', jossa *muŋev* selitetään sikäläisen kielioppiperinteen mukaisesti predikaatiksi (Životikov 1942: 70).

6. Lopuksi

Tämä tutkimus toi esiin yllättävän runsasta variaatiota persoonapronominien taivutusparadigmoissa. Kun hantin kirjallinen käyttö on melko vähäistä, jää tällainen moninaisuus helposti elämään puhekieleen. Kirjakielten tarkka normittaminen onkin varmaan enemmän haitaksi, jos halutaan kielen säilyvän tuleville sukupolville. Vanhoista tekstikokoelmista löytyisi varmasti vielä lisää erikoisia taivutusmuotoja, mutta otimme tässä esiin vain tärkeimpiä piirteitä. Tällaisen sijamuotoihin pohjautuvan esittelyn tekee hankalaksi se, että pohjoishantin osalta pitäisi vielä laajemmin käsitellä postpositiorakenteita ja niiden funktioita erityisesti persoonapronominien ja muiden nominien välisiä eroja kartoittaen. Toisaalta jos on tarjolla paljon eri sijapäätteitä, verbeillä voi olla useita synonyymisia rektioita. Tällaista rektioita koskevaa selvitystä tulemmekin tekemään myöhemmin. Myöskään Šuryškarin persoonapronominien (PX-)datiivien ja *a*-latiivien välillä ei monien syntyperäisten puhujien mielestä ole nykykielessä mitään eroa, ne tuntuvat olevan täysin vaihdettavissa toisiinsa. Persoonapronominien muodostavat taivutuksellisesti ja lauseopillisesti oman muista nomineista poikkeavan ryhmänsä. Itähantissa lokatiivisilla persoonapronomineilla on kaksi keskeistä tehtävää lauseessa: passiivilauseen agentin ja ns. ergatiivilauseen subjektin, kun taas pohjoishantissa – mikäli lokatiivi edes kuuluu taivutusparadigmaan – niiden tehtävät ovat adverbialisia.

Kiitämme Ulla-Maijaa tuesta projektimme alkuvaiheissa ja toivotamme hänelle onnea, pitkää ikää, terveyttä ja monia tuotteliaita tutkimusvuosia, Synjan hantiksi: *pišŋa-oŋŋa, jišŋa-nuŋtŋa tumtakan χūw nuŋet ultija lan̄ŋatūw!*

Glossausten lyhenteet

ABE	abessiivi	NOM	nominatiivi
ABL	ablatiivi	PASS	passiivi
ACC	akkusatiivi	PFX	prefiksi
APPR	approksimatiivi	PL	pluraali
CNV	konverbi	POST	postpositio
COM	komitatiivi	PRED	nominaalisen predikaatin tunnus
COMP	komparatiivi	PRET	preteriti
COND	konditionaali		Vahin ja Vasjunganin takia
CX	sijapääte		nelijako on tarpeen
DAT	datiivi	(IPRET)	∅
DET	determinatiivi(nen) aines	IIPRET	-s-
DIM	deminutiivi	IIIPRET	-qas-, -yas-
DU	duaali	IVPRET	-qal-, -yal-
ELA	elatiivi	PST.PTCP	partisiipin preteriti
ENCL	liitepartikkeli	PROH	prohibitiivi
GER	gerundi	PRON	pronomini
IMP	imperatiivi	PRS	preesens
INF	infinitiivi	PTCL	partikkeli
INS	instrumentaali (tai instruktiivi)	PX	possessiivisuffiksi
INT	vahventava	REFL	refleksiivi(nen)
LAT	latiivi	SG	singulaari
LOC	lokatiivi	TRANSL	translatiivi
NEG	negaatio		

Lähteet

- AHLQVIST, AUGUST 1894: *Wogulische Sprachtexte nebst Entwurf einer wogulischen Grammatik aus dem Nachlasse des Verfassers* herausgegeben von Yrjö Wichmann. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 7. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- BALANDIN, A. N. & VAHRUŠEVA, M. P. 1957: *Mansijskij jazyk. Učebnoe posobie dlja pedagogičeskikh učilišč*. Leningrad: Gos. uč-ped. izd. Min. prosv. RSFSR Leningr. otdel.
- BALANDIN, A. N. & VAHRUŠEVA, M. P. 1958: *Mansijsko-russkij slovar' s leksičeskimi paralleljami iz južno-mansijskogo (kondinskogo dialekta)*. Leningrad: Gos. uč-ped. izd. Min. prosv. RSFSR Leningr. otdel.
- ČERNECOV, V. N. 1937: Mansijskij (vogul'skij) jazyk. – G. N. Prokof'ev (toim.), *Jazyki i piš'mennost' narodov severa I. Jazyki i piš'mennost' samoedskih i finno-ugorskih narodov*. Moskva – Leningrad: Gos. uč-ped. izd. 163–192.
- DEWOS = STENITZ, WOLFGANG 1967–1991: *Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der Ostjakischen Sprache, 1.–14. Lieferungen*. Berlin: Akademie Verlag.
- DIDENKO, A. V. 2010: *Kategorija imperativa v ugorskih jazykab*. Tomsk: Tomskij politehničeskij universitet.
- DIXON, R. M. W. 1994: *Ergativity*. Cambridge: Cambridge University Press.

- DS = VALGAMOVA, S. I. & KOŠKARĚVA, N. B. & ONINA, S. V. & ŠIJANOVA, A. A. 2011: *Dialektologičeskij slovar' hantyskogo jazyka (šuryškarskij i priural'skij dialekt)*. Ekaterinburg: Basko.
- FILIMONOVA, ELENA 2005: The noun phrase hierarchy and relational marking: Problems and counterevidence. – *Linguistic Typology* 9: 77–113.
- GREKH = FILCHENKO, ANDREY 2010: *Aspect of the grammar of Eastern Khanty*. Tomsk: Federal Agency of Education, Tomsk State Pedagogical University.
- GULYA, JÁNOS 1966: *Eastern Ostyak chrestomathy*. Indiana University Publications; Uralic and Altaic series 51. Bloomington – The Hague: Indiana University – Mouton & Co.
- HONTI, LÁSZLÓ 1984: *Chrestomathia Ostiacica*. (Osztijk nyelvjárási szöveggyűjtemény nyelvtani vázlattal és történeti magyarázatokkal.) Tankönyvkiadó: Budapest.
- HONTI, LÁSZLÓ 1988: Die Ob-ugrischen Sprachen. – Denis Sinor (toim.), *The Uralic languages: Description, history and foreign influences*. Leiden – New York – København – Köln: E. J. Brill. 147–196.
- HONTI, L. 1991: Hantyskij jazyk. – *Jazyki mira: ural'skie jazyki*. Moskva: Nauka. 301–319.
- HT = FIL'ČENKO, A. JU. & POTANINA, O. S. 2012: Hantyskie teksty / Khanty Texts. – *Sbornik annotirovannyh fol'klornyh i bytovyh tekstov Obsko-Enisejskogo jazykovogo areala*. Trudy kafedry jazykov narodov Sibiri 2. Tomsk: Tomskij gosudarstvennyj pedagogičeskij universitet. 24–71.
- KAKSIN, A. D. 2007: *Kazymskij dialekt hantyskogo jazyka*. Hanty-Mansijsk: Obsko-ugorskij institut prikladnyh issledovanij i razrabotok.
- KÁLMÁN, BÉLA 1976: *Wogulische Texte mit einem Glossar*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- KÁLMÁN, BÉLA 1989: *Chrestomathia Vogulica*. Dritte Auflage. Budapest: Tankönyvkiadó.
- KARJALAINEN 1964 = *Ostjakische grammatikalische Aufzeichnungen aus ostjakischen Mundarten von K. F. Karjalainen*. Bearbeitet und herausgegeben von Edith Vértes. Suomalais-Ugrilainen Seuran Toimituksia 128. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- KRHS = VOLKOVA, A. N. & SOLOVAR, V. N. 2016: *Kratkij rusko-hantyskij slovar' (surgut'skij dialekt)*. Hanty-Mansijsk: Obsko-ugorskij institut prikladnyh issledovanij i razrabotok.
- KULONEN, ULLA-MAIJA 1989: *The passive in Ob-Ugrian*. Suomalais-Ugrilainen Seuran Toimituksia 203. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- KULONEN, ULLA-MAIJA 1991: Über die ergativischen Konstruktionen im Ostostjakischen. – *Suomalais-Ugrilainen Seuran Aikakauskirja* 83: 181–201.
- KULONEN, ULLA-MAIJA 2001: Über die Deklination der Personalpronomina in der finnisch-ugrischen Grundsprache. – *Congressus nonus internationalis fenno-ugristarum 7.–13.8. Tartu. Pars V Dissertationes sectionum: Linguistica II*. 178–182.
- KULONEN, ULLA-MAIJA 2007: *Itämansin kielioppi ja tekstejä*. Apuneuvoja suomalais-ugrilaisien kielten opintoja varten XV. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- KUZAKOVA, E. A. 1991: Mestoimenija v vostočnomansijskom dialekte. – *Linguistica Uralica* 1991 (2): 93–98.
- KÖNIG, EKKEHARD & SIEMUND, PETER 2000: Intensifiers and reflexives: A typological perspective. – Zygmunt Frajzyngier & Traci Walker (toim.), *Reflexives: Forms and functions I*. Typological studies in languages 40. Amsterdam: John Benjamins. 41–75.
- LEL'HOVA, F. M. 2012: *Slovar' glagolov hantyskogo jazyka (šuryškarskij dialekt)*. Hanty-Mansijsk: Obsko-ugorskij institut prikladnyh issledovanij i razrabotok.
- LIIMOLA, MATTI 1944: Zu den wogulischen Personalpronomina. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 28. 20–56.

- LIIMOLA, MATTI 1971: Zur Kasuslehre der Vach- und Vasjugan-Mundart der ostjakischen Sprache. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 71 (2): 1–24.
- LJAMA = PESIKOVA, A. S. & VOLOKOVA, A. N. (LAAT.) 2013: *Aiməni jöwtəm mon'tət, jasəət. Skazki, rasskazy s reki Ljamy. Fol'klornyj sbornik na jazyke surgutskih hanty.* Hanty-Mansijsk: BU HMAO-Jugry Obsko-ugorskij institut prikladnyh issledovanij i razrabotok.
- LYSKOVA, N. A. 2003: *Semantika padeža v obsko-ugorskih jazykah.* Sankt-Peterburg: Izd-vo S.-Peterb. un-ta.
- LYSKOVA, N. A. 2007: *Podležaščee i skazuemoe v obsko-ugorskih jazykah.* Sankt-Peterburg: Izd-vo PGPU im. A. I. Gercena.
- MOGUTAEV, M. K. 1996: *Hantjysko-russkij slovar' (vasjuganskij dialekt).* Tomsk: Tomskij regional'nyj otdel Ministerstva po delam nacional'noj i regional'noj politiki – Tomskij gospeduniversitet.
- NAHRAČEVA, G. L. 2016: *Semantika i funkcionirovanie glagolov destruktivnogo dejstvija v hantjyskom jazyke (na materiale šuryškarskogo dialekta).* Monografija. Hanty-Mansijsk: BU HMAO-Jugry Obsko-ugorskij institut prikladnyh issledovanij i razrabotok.
- NĚMYSOVA, E. A. (TOIM.) 1988: *Hantjyskij jazyk. Učebnik dlja učaščihja pedagogičeskich učilišč.* Leningrad: Prosveščenie, Leningr. otd-nie.
- NĚMYSOVA, E. A. & RAČINSKAJA, M. A. 2010: *Slovar' hantjysko-russkij i rusko-hantjyskij (kazymskij i šuryškarskij dialekty). 1–4 kl.; Učebnoe posobie dlja obščebrazovatel'nyh učreždenij.* Sankt-Peterburg: Filial izdatel'stva Prosveščenie.
- NIKOLAEVA, IRINA A. 1995: *Obdorskij dialekt chantjyskogo jazyka.* Mitteilungen der Societas Uralo-Altica 15. Hamburg.
- NIKOLAEVA, IRINA 1999: *Ostjak.* Languages of the World, Materials 305. Lincom Europa.
- ONINA, S. V. 2017: *Imperativ v grammatičeskoj sisteme hantjyskogo jazyka.* Hanty-Mansijsk: Jugorskij gosudarstvennyj universitet.
- ONINA, S. V. 2018: *Semantika i tipologija preventiva v hantjyskom jazyke.* Hanty-Mansijsk: M-vo obrazovanija i nauki RF, FGBOU VO Jugor. gos. un-t, Gumanitarnyj in-t.
- ONINA, S. V. (KÄSIKIRJ.): Rol' mestoimenij v vyraženii pobuždenija v hantjyskom jazyke.
- ONYINA, SZOFIA 2009: *Szinjai hanti társalgási szótár (nyelvtani vázlattal és szójegyzékkel).* – Budapesti finnugor füzetek 20. Budapest.
- OW = *K. F. Karjalainens Ostjakisches Wörterbuch I–II.* Bearbeitet und herausgegeben von Y. H. Toivonen. Lexica Societatis Fenno-Ugricae X. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura 1948.
- PAASONEN 1926 = *H. Paasonens Ostjakisches Wörterbuch nach den Dialekten an der Konda und am Jugan.* Zusammengestellt, neu transkribiert und herausgegeben von Kai Donner. Lexica Societatis Fenno-Ugricae II. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- PAASONEN 1965 = Ostjakische grammatikalische Aufzeichnungen nach den Dialekten an der Konda und am Jugan von H. Paasonen. Bearbeitet, neu transkribiert und herausgegeben von Edith Vértes. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 66 (2): 1–96.
- PAVLOVA, O. M. 2001: Tereškin, Nikolaj Ivanovič. – *Učenyje obsko-ugorskih narodov. Bibliografičeskij spravocnik.* Hanty-Mansijsk: NII obsko-ugorskih narodov, Gos. centr b-ka Hanty-Mans. avt. okr. 224–230.
- RANDYMOVA, Z. I. 2011: *Hantjysko-russkij slovar' (priural'skij dialekt).* Salehard: Departament po delam korennyh maločislennyh narodov Severa Jamalo-Neneckogo avtonomnogo okruga.

- ROMBANDEEVA, E. I. 1993: Mansijskij jazyk. – *Jazyki mira: ural'skie jazyki*. Moskva: Nauka. 283–301.
- ROMBANDEEVA, E. I. 2017: *Sovremennyy mansijskij jazyk: leksika, fonetika, grafika, orfografija, morfologija, slovoobrazovanie*. Tjumen': Obsko-ugorskij institut prikladnyh issledovanij i razrabotok.
- SAUER, GERD 1967: *Die Nominalbildung im Ostjakischen*. Finnisch-Ugrische Studien 5. Berlin: Akademie-Verlag.
- SDHJA = ČEPREGI, MARTA 2017: *Surgutskij dialekt hantyjskogo jazyka*. Hanty-Mansijsk: Obsko-ugorskij institut prikladnyh issledovanij i razrabotok.
- SCHMIDT, ÉVA 1991: Nykolaj Ivanovics Tyerjoskin 1913–1986. – *Nyelvtudományi Közlemények* 92: 204–206.
- SCHMIDT, ÉVA 2008: *Serkáli osztják chrestomathia*. Schmidt Éva Könyvtár 3. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Skazki = *Skazki i rasskazy surgutskih hanty*. *Fol'klornyy sbornik*. Avt.-sost. Marta Čepregi; pod red. A. S. Pesikovej. Perevod na russkij jazyk: T. A. Efremova i A. S. Pesikova. Hanty-Mansijsk: Obsko-ugorskij institut prikladnyh issledovanij i razrabotok 2015.
- SOC = CSEPREGI, MÁRTA 1998: *Szurguti Osztják chrestomathia*. Studia uralo-altaica 6, Supplementum. Szeged: JÁTE Finnugor Tanszék.
- SOLOVAR, V. N. 2006: *Hantyjsko-russkij slovar'*. Sankt-Peterburg: OOO Mirall.
- SOLOVAR, V. N. & NAHRAČEVA, G. L. & ŠIJANOVA, A. A. 2016: *Dialekty hantyjskogo jazyka*. Hanty-Mansijsk: Obsko-ugorskij institut prikladnyh issledovanij i razrabotok.
- SOSA, SACHIKO 2017: *Functions of morphosyntactic alternations, and information flow in Surgut Khanty discourse*. Helsinki: University of Helsinki, Department of Finnish, Finno-Ugrian and Scandinavian Studies.
- SOSVHJA = RJABČIKOVA, Z. S. & RAČINSKAJA, M. A. 2011: *Slovar' obraznyh slov i vyraženij hantyjskogo jazyka (kazymskij i šuryškarskij dialekty). 5–9 klassy. Učebnoe posobie dlja obščebrazovatel'nyh učreždenij*. Sankt-Peterburg: Almaz-Graf.
- STEINITZ = ŠTEINIC, V. K. 1937: Hantyskij (ostjackij) jazyk. – G. N. Prokof'ev (toim.), *Jazyki i pis'mennost' narodov severa I. Jazyki i pis'mennost' samoedskih i finno-ugorskih narodov*. Moskva – Leningrad: Gos. uč.-ped. izd. 193–227.
- STEINITZ, WOLFGANG 1975: *Ostjakologische Arbeiten I. Ostjakische Volksdichtung und Erzählungen aus zwei Dialekten; Texte*. Den Haag: Mouton.
- ŠČAŠČEM = HANDYBINA, O. V. 2011: *Ščaščem mon ščot. Skazki moej babuški. Sbornik tekstov hantyjskogo fol'klora*. Hanty-Mansijsk: Naučno-obrazovatel'nyj centr po izučeniju i sohraneniju jazyka i kul'tury korennyh maločislennyh narodov Severa.
- TALIGINA, A. M. 2005: Obrjady žiznennogo cikla. – A. V. Baulo (toim.), *Synskie hanty*. Novosibirsk: Izdatel'stvo Instituta arheologii i etnografii. 82–98.
- TD = CSEPREGI, MÁRTA: *Reflexive pronouns and intensifiers (Surgut Khanty)*. – Typological Database of the Ugric Languages. <<http://en.utdb.nullpoint.info/type/surgut-khanty/reflexive-pronouns-and-intensifiers/reflintens>> (katsottu 23.6.2019).
- TEREŠKIN, N. I. 1961: *Očerki dialektov hantyjskogo jazyka. Čast' pervaja, Vahovskij dialekt*. Moskva – Leningrad: Izd. AN SSSR.
- TEREŠKIN, N. I. 1974: Sistema sklonenija v dialektah obsko-ugorskih jazykov. – P. Ja. Skorik, G. A. Menovščikov, N. M. Tereščenko & A. P. Volodin (toim.), *Sklonenie v paleoaziatskih i samodijskih jazykab*. Leningrad: Nauka. 67–77.
- TEREŠKIN, N. I. 1981: *Slovar' vostočno-hantyjskih dialektov*. Leningrad: Nauka.
- VÉRTES, EDITH 1967: *Die ostjakischen Pronomina*. Budapest: Akademiai Kiadó.

- VOLKOVA, ANNA 2014: *Licensing reflexivity: Unity and variation among selected Uralic languages*. Utrecht: LOT.
- WW₁ = *Wogulisches Wörterbuch*. Gesammelt von Bernát Munkácsi, bearbeitet und herausgegeben von Béla Kálmán. Budapest: Akadémiai Kiadó 1986.
- WW₂ = *Wogulisches Wörterbuch*. Gesammelt und geordnet von Artturi Kannisto, bearbeitet von Vuokko Eiras, herausgegeben von Arto Moisio. *Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXXV*. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 173. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2013.
- ŽИВОТИКОВ, П. К. 1942: *Očerki grammatiki hantyskogo jazyka (sredne-obskoj dialekt)*. Pod redakciej Ju. N. Russkoj. Hanty-Mansijsk.
- Äl'wi / Al'vy*. Vypusk I. Sostavitel' L. E. Kunina. Perevod T. A. Moldanova & L. E. Kunina. Tomsk: Izdatel'stvo Tomskogo universiteta 2005.